

**A DEBRECENI TUDOMÁNYEGYETEM
JOGÁSZ REKTORAI**

(1915-1947)

Szerkesztette:

P. Szabó Béla – Madai Sándor

DEBRECEN
2002

[1915/16]

SOÓS ILDIKÓ – P. SZABÓ BÉLA

HARASZTI BERNOLÁK NÁNDOR
Büntetőjogász – népjóléti-miniszter – ügyvéd*Büntetőjogászprofesszorainknak:
Horváth Tibornak és Lévy Miklósnak*

I. ÉLETE

Bernolák Nándor, a debreceni egyetem második rektora, aki választás útján először töltötte be a rektori tisztséget, 1880. október 2-án született a zólyom-megyei Radványban.¹ Családi körülményeiről nem tudunk semmit, csak annyit, hogy katolikusnak keresztelték. Gyermekkoráról és kora ifjúságáról sem áll rendelkezésünkre adat, csak annyi bizonyos, hogy jogi tanulmányait a budapesti, illetve közbeesőn a kolozsvári egyetem jogi karán végezte. 1900. október 13. és 1901. szeptember 11. között a berlini egyetem beiratkozott hallgatója volt.² Már tanulmányai alatt kitűnt büntetőjogi tárgyú pályamunkáival (a tévedés tanáról és a visszaesés kérdésköréről), melyek későbbi, nyomtatásban megjelent műveinek alapját képezték. Első tudományos munkája már 1902-ben napvilágot látott.³ Ezen munkája és kiváló tanulmányi eredményei után nem volt meglepő, hogy szigorlatai budapesti letétele után a vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára és megbízásából hosszabb külföldi tanulmányutat tett Német-, Francia- és Olaszországban (Nápoly, Torino, Róma, Párizs, Lyon). A tanulmányút során közjogi és államelméleti kérdések mellett elsősorban büntetőjoggal

¹ Életére vö. DKK., 1916, 37-38. Erre támaszkodik VARGA, *i.m.*, 180-181.; Lásd még *Új magyar életrajzi lexikon* I. Budapest, 2001, 687-688. *Magyar Életrajzi Lexikon*, II, Budapest, 1967, 197.; *A magyar társadalom lexikonja*, Budapest, 1930, 61-62.; *Magyar Politikai Lexikon: Magyar politikusok 1904-1929*, szerk. T. BOROS László, Budapest, é.n., 47.

² Vö. SZÓGI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789-1919*, Budapest, 2001, 131. (Nr. 1498)

³ BERNOLÁK Nándor, *A semmisségi panasz*, Budapest, 1902.

foglalkozott, mindenekelőtt a berlini egyetemen. Ezen a területen folytatott {12} kutatómunkát és tanulmányozta a büntetési rendszereket és a büntetés-végrehajtási intézményeket.⁴ Utazásai örök élményt jelentettek számára, mint az évekkel későbbi visszaemlékezéseiből is kitűnik: „Egy csodálatosan szép, Olaszország minden varázsával telt húsvét vasárnap – éppen ma néhány éve, különös fájdalom vett rajtam erőt, a mint Róma élénk utcáin járva, néztem, hogy pusztul minden nagyság, a mit az ember alkot: a forum szép diadalívei bomlanak, Michel Angelo festményei összeropedeznek... minden emberi dicsőség véget ér... És látva kinn a mezőkön a boldog gondtalanságban élő népet, elgondolkoztam rajta, nem ezek oldották-e meg helyesen életkérdésüket, mert nem futnak fantómok után, a miket nem érhetünk el... s az emberiségnek talán nincs is célja... Végtelen lemondással töltött el e gondolat, a mikor a késő esti órákban visszatérve Róma utcáira, ott találtam az éj nyomorult elhagyottait, a hajléktalan szenvedést, a melyet így soha sem láttam...” A spleenes érzéseket a fiatal Bernolákban azonban legyőzi a szociális érzékenységet tükröző felelősségérzet, mert így folytatja visszaemlékezéseit, tulajdonképpen fiatalkori életcélját megfogalmazva: „Az emberiségnek azt az emelkedettebb, nemesebb életét pedig, a melyben mostoha viszonyok senkit sem döntenek a bűn fertőjébe, csak minden kötelességérző ember folytonos, szüntelen lelkes munkája alkothatja meg.”⁵ Talán még utazásai előtt, vagy azok közben jelent meg első nagyobb szabású monográfiája a visszaesés kérdésköréből.⁶

Kedves büntetőjog professzora és későbbi mentora, Balogh Jenő⁷ hatására megismerkedett a legmodernebb büntetőjogi irányzatokkal, melyek a

⁴ DKK, 1916, 37.

⁵ BERNOLÁK Nándor, *A büntető politika és a társadalom kötelességei*, Budapest, 1908, 10-11. Mindazonáltal későbbi értékelője csak korlátozott szociális érzéket tulajdonít neki, mivel „szociális érdeklődése... nem haladta meg a szerénykörű jótékonykodás határát.” Vö. VARGA, i.m., 181., aki semmivel nem igazolja ezen vélekedését.

⁶ BERNOLÁK Nándor, *A visszaesés dogmatikai és büntető politikai szempontból*, A kir. m. tud.-egyetem jogi és államtudom. kara által jutalmazott pályamunka, Jogi értekezések, X, szerk. BALOGH Jenő, Budapest, 1903. A széles szakirodalmi hivatkozás és a jogtörténeti bevezető gazdagsága arra enged következtetni, hogy a tanulmányhoz a szakirodalmat külföldön gyűjtötte össze.

⁷ Balogh Jenő (1864-1953) büntetőjog professzor és politikus, aki tanulmányai befejezése (1885) után magántanári képesítést szerzett, majd 1901-1910 között a budapesti jogi kar büntetőjog professzora volt. 1910-től vallás és közoktatásügyi miniszteri államtitkár, majd 1913. I. 14-től 1917. VI. 15-ig igazságügy-miniszter volt. 1921 és 1953 között a dunántúli református egyházkerület főgondnoka, s mint ilyen 1927-től a felsőház tagja. Korának egyik vezető büntetőjog tudósa és meghatározó büntetőjog-politikusa. Több fontos törvény kezdeményezője volt a fiatalkorúak büntetőjoga, a büntetés feltételes felfüggesztése, börtönügyi igazgatási reformok, a próbára bocsátás, a képviselőházi bíráskodás, a választási törvény és az esküdtzések hatáskörének korlátozása tárgyában. Az ő nevéhez fűződik a

{13}klasszikus iskola eredményeit elismerve elsősorban a bűnelkövetők egyéniségének megismerése és a megelőzés problematikája felé fordultak. Ezen megközelítés, az ez irányú külföldi tapasztalatok – mint azt a fenti idézet is alátámasztja –, egész tudományos felfogását meghatározták.

Hazatérése után bírósági szolgálatba lépett, majd 1906-ban berendelték az igazságügy-minisztériumba. Itt a törvényelőkészítő osztályon tevékenykedett, mint beosztott királyi ítéltáblai bír. Ez idő tájt kapott családjá nemesi címet, „Haraszti” előnévvel. Egyik legjelentősebb törvényelőkészítői feladataként részt vett az I. Büntetőnovella megalkotásában. A novellát kommentálta is Balogh Jenő segítőként.⁸ Itt töltött éveire esett a fiatakorúak bíróságáról szóló törvény munkálatainak kezdete. Részt vett a Tőry Gusztáv – akkori államtitkár – elnöklete alatt 1906. december 13-án, és 1907. január 3-án tartott szűkebb körű értekezleten, amelyen Balogh Jenő előterjesztése alapján megállapodtak az alkotandó törvény alapelveiről és főbb rendelkezéseiről.⁹

Minisztériumi szolgálatából 1908-ban távozott, mivel a kassai jogakadémia nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki a büntetőjog, a bűnvádi eljárásjog és a jogbölcselet oktatására. A fentebb említett tanácskozások anyagának és több nemzetközi kongresszus anyagának figyelembe vételével 1909-ben elkészítette a fiatakorúak bűnügyeiben követendő eljárásról szóló törvénytervezetet. Ezen tervezetet az igazságügy-minisztérium törvényelőkészítő osztálya többször átdolgozta s indoklással ellátva megjelentette az Igazságügyi Javaslatok Tára 1912. évi 10. számában. Ez szolgált aztán a 1913: VII. törvénycikk alapjául.¹⁰

Kassán, miután tévedéstani munkájával¹¹ 1911-ben habilitált a budapesti egyetemen,¹² és magántanári képesítést szerzett, rendes tanárrá minősítették. Kassai évei igen termékenyek voltak tudományos szempontból. Említett

büntető perjog önálló tudományként való elismertetése. Volt az MTA főtitkára (1920-1935) és másodelnöke (1940-1943) is. Vö. *Magyar Nagylexikon*, 3, Budapest, 1994, 136.; *Új magyar életrajzi lexikon*, I, Budapest, 2001, 350.

⁸ *A büntetőtörvények és a büntető novella. A hatályban lévő büntető törvények teljes gyűjteménye*, összeállította s jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, átnézte s az előszót és a bevezetést írta dr. BALOGH Jenő, Jogi zsebkönyvek gyűjteménye, XIII, Budapest, 1909.

⁹ *A bűnvádi perrendtartás és novellái*, összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, Budapest, 1928,² 664.

¹⁰ *A bűnvádi perrendtartás ...*, i.m., 665.

¹¹ BERNOLÁK Nándor, *A tévedés tana a büntetőjogban*, Kassa, 1910.

¹² ECKHART, i.m., 677.

{14} monográfiája mellett erre az időre esik néhány más tanulmány közzététele is.¹³

Kassán az oktatási feladatok mellett nagy figyelmet fordított a diákság szociális ügyeire és önképzésére. Igen tevékenyen kivette a részét azokból a mozgalmakból, melyek a nyomor leküzdése révén kívánták a bűnözés megelőzését biztosítani. Mint a fiatalok bűnözés egyik legjelesebb szakértője ekkor kapcsolódott be az ún. patronage-mozgalom irányításába is, melynek szellemi atyja Balogh Jenő volt.

Alapító tagja volt a Kassai Katolikus Patronage-Egyesületnek, amely 1908 december havában alakult meg. Az Egyesület preventív tevékenységet fejtett ki elkerülendő a gyermekek züllését és iskolakerülését, gondoskodott a fiatalok terheltek felügyeletéről, tagjai fogházmissziós tevékenységet folytattak, és gondoskodtak a szabaduló fiatalok elhelyezéséről.¹⁴

Bernolák és az Egyesület ez irányú aktivitását mutatja, hogy III. Országos Patronage-Kongresszust 1911. szeptember 17-19. között Kassán rendezték meg, s az előkészítő bizottságnak a fiatal jogakadémiai tanár is tagja volt.¹⁵ A mozgalmon belüli tekintélyét jól mutatja, hogy a kassai kongresszust megelőzően Magyarország képviselőjében részt vett a fiatalok bíróságainak első nemzetközi kongresszusán Párizsban (1911. június 29-július 1.), valamint az V. nemzetközi patronage-kongresszuson Antwerpenben (1911. július 16-21.)¹⁶ Ezekon a kongresszusokon több önálló és kollektív indítványából lett határozat.¹⁷ Nagy szerepe volt emellett több, a kassai királyi ítélőtábla területén létrehozott patronage-egyesület

¹³ Pl. BERNOLÁK Nándor, *A modern büntetőpolitika és a társadalom kötelességei*, Magyar Gazdák Szemléje, A Magyar Gazdaszövetség folyóirata, XIII, Budapest, 1908; Uő., *A büntető politika és a társadalom kötelességei*, Budapest, 1908.

¹⁴ *Jelentés a Kassai Katolikus Patronage-Egyesület működéséről* = A Budapesten 1909. szeptember hó 10 és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai: 1909. augusztus 3, Budapest, 1909, 144-149.

¹⁵ Együttal Kérészy Zoltán akkori jogakadémiai igazgatóval együtt képviselte is a kassai királyi állami jogakadémiát a kongresszuson. Vö. *A Kassán, 1911. szeptember hó 17-19. napján tartandó III. Országos Patronage-Kongresszus iratai: 1911. július 2*, Kassa, 1911, 93.

¹⁶ Tanácskozó társai között volt található Vámbéry Rusztem, Angyal Pál, Horváth Dániel és Szilágyi Arthur Károly is. Vö. *A Kassán...*, 99-106.

¹⁷ Ő javasolta pl. a párizsi ülésen annak szorgalmazását, hogy „az illetékes hatóságok főleg a tanítókat és a tanítónőket nyerjék meg a patronage ügyének, s azokat e téren szerzett érdemeikért erkölcsi elismerésben és anyagi jutalmazásban részesítsék.” A magyar küldöttek Antwerpenben kezdeményezték egy negyedéves nemzetközi folyóirat kiadását is a fiatalok bíróságait illető s ezzel kapcsolatos kérdések tárgyalására. Vö. *A Kassán...*, 102. és 107.

{15} megalakításában (Lőcse, Rozsnyó) is.¹⁸ Emellett jelentős tevékenységet fejtett ki az anya- és csecsemővédelem országos szervezetének kialakításában is.¹⁹

1913-ban a király a budapesti királyi tábla bírójává nevezte ki, de Balogh Jenő akkori igazságügy miniszter ismét a minisztérium törvényelőkészítő osztályára rendelte be. Itt másodízben vett részt a büntetőjogi reformtörekvések kidolgozásában, elsősorban a fiatalokúakra vonatkozó büntetőtörvények kodifikációjának lezárásában. Keze nyomát rajta hagyta a közveszélyes munkakerülőkről, a választójog büntetőjogi védelméről szóló törvényeken, a sajtótörvényen és az esküdtbíróvási novellán is.²⁰ A háború kitörése után egy ideig Bernolák képviselte a minisztériumot a hadfelügyeleti bizottságban.²¹

Amikor a debreceni egyetemet az 1912: XXXVI. törvénycikk alapján megszervezték, a jog- és államtudományi kar hat új professzora²² közül az egyikként Bernolákot nevezték ki a büntetőjogi tanszékre, a büntetőjog és a bűnvádi eljárásjog nyilvános rendes tanárának.²³ Tanártársaival együtt hivatali esküjét 1914. augusztus 31-én tette le a kultuszminisztériumban.²⁴ A háború kezdete, a rendkívüli helyiséggondok, valamint a Debrecenben dúló kolera-járvány veszélyeztette ugyan, de nem odázta el az oktatás megkezdését, ami 1914. október 20-án megindult. Bernolákot néhány tanártársával együtt B-osztályú népfelkelőnek sorozták be a tanév során, de a honvédelmi miniszter felmentette őket a tényleges szolgálat alól.²⁵ Csaknem hét évig tartó tanári működéséről – a kutatások mai állása szerint – keveset tudunk. A debreceni magyar Királyi Tudományegyetem 1915. június

¹⁸ *A Kassán ...*, 116-1717.

¹⁹ *A magyar társadalom lexikonja*, i.m., 61.

²⁰ *Magyar politikai lexikon*, i.m., 47.

²¹ *A magyar társadalom lexikonja*, i.m., 61.

²² A tízenkét tanszékkel létrehozott jogi karra hat új professzor (Bernolák, Illyefalvi Vitéz Géza, Kiss Géza, Márffy Ede, Mártonffy Marcel, Iványi Béla) mellé a debreceni református jogakadémia hat tanárát (Jászi Viktor, Teghze Gyula, Kun Béla, Tóth Lajos, Kovács Gábor, Bacsó Jenő) átvette az egyetem. Vö. SZENTPÉTERI KUN Béla, *Az egyetem alakulás története: A Kollégiummal való kapcsolatok továbbélése az egyetemnek, mint egységnek életében*, Debrecen, 1941, 61.

²³ A Debreceni Református Kollégium jogakadémiájának büntetőjogi tanszékén 1887-től 1913 júliusában bekövetkezett haláláig Ozory István oktatott. Nincs adatunk arról, hogy a tanszék az egyetem működésének megkezdéséig betöltötték volna. BALOGH Ferencz, *Adattár ...*, i.m., 539-540.

²⁴ SZENTPÉTERI KUN Béla, *Az egyetem alakulás ...*, i.m., 61. o.

²⁵ Vö. *Rectori beszámoló, melyben Kiss Ferenc az egyetem 1914-15. évi rectora az egyetem 1914-15. évi történetéről, az 1915. évi szeptember hó 27-én tartott egyetemi közgyűlésen beszámolt*, ÉK., 1914/15, 13.

{16} hó 7-én tartott rektorválasztó ülése 11 szavazattal egyhangúlag választotta meg az egyetem második – egyben első választott – rektorának. Bernolák a „megnyilatkozó bizalomnak engedve”, a „kitüntető bizalomról örömmel értesült s a rectori Méltóságot elfogadta.”²⁶

Az egyetem második rektoraként programját így fogalmazta meg: „Programmot egyébként nem kívánunk nyújtani; szorosán meghatározza azt az egyetem rendeltetése, amely az ifjúságtól lelkiismeretes önképzést, a tanártól komoly tudományos búvárkodást, az ifjúság gondos nevelését és tanítását, a szabad egyetem szervezetében pedig művelt, de laikus közönség rendszeres továbbképzését követeli. Mind ennek meglévő előfeltételeit óhajtjuk tovább fejleszteni, amennyiben pedig még hiányoznak, a lehetőséget biztosítani.”²⁷

Tanévnyitó beszéde után rectori székfoglaló értekezését „A háború tanulságai és a büntetőjog reformja” címmel tartotta meg.²⁸

Rectori tisztsége bizonyos értelemben elhíresült azáltal, hogy Ady Endre a Nyugat 1916. március 16. számában gunyorosan megfeddi a debreceni egyetemet és magát Debrecen városát is Bernolák személye miatt: »Hej, Debrecen! nem szeretnék Debrecen lenni, aki a maga gyönyörű kálvinista rómaságát, főiskoláját s vagyonát fölládozta egy alighanem Kalksburgban regulázott egyetemért. S milyen nyílt titok, hogy ezt a gyönyörű kollégiumot, mibelyt egyetem lett, Bernolák Nándor első rektorságára bízták. Diákkongresszusokról emlékszem e szűzmáriás, májbajosnak látszó öcsémre, s megüt a guta, ha komolyan kell tudnom, hogy ez a – Nándor a debreceni egyetem rektora.”²⁹ Bernolák évnyitó beszédéből egyébként egyértelműen kiviláglik, hogy igen jó viszonyban volt személy szerint is a Tiszántúli Református Egyházkerület és a debreceni református egyház vezetőivel.³⁰

Rectori éve maradandó sikereket hozott a világháború okozta súlyos nehézségek és a pénzügyi válság ellenére. Sikeresen irányította a már létező intézmények továbbfejlesztését és újak létrehozását: *Mensa academica* {17}

²⁶ ET-Rektorválasztási jegyzőkönyvek, 1.

²⁷ Megnyitó beszéd: A Debreceni m. kir. tudományegyetem 1915-16. tanévének megnyitó ünnepén elmondotta BERNOLÁK Nándor, ÉK., 1915/16, 17.

²⁸ Ennek meghirdetett megjelenése valószínűleg elmaradt, mivel a Magyar Könyvészet nem hozza. Vö. MAGYAR KÖNYVÉSZET 1712–1920. PETRIK Géza retrospektív bibliográfiája, Kiszlingstein Sándor, Kozocsa Sándor, valamint az Országos Széchényi Könyvtár kiegészítéseivel, CD-Rom, Arcanum Kiadó, 2000.

²⁹ ADY Endre, *Az én kálvinistaságom*, Nyugat 1916. március 16. Talán Ady ezen kirohanására vezethető vissza Varga Zoltán azon állítása, hogy a „reakció” Bernoláknak jó viszonya volt a katolikus klérushoz. Vö. VARGA, i.m., 133.

³⁰ Vö. ÉK., 1915/16, 15.

(egyetemi diákasztal),³¹ a bírósági internátus,³² más egyetemi ifjúsági intézmények,³³ mint a Szent László kollégium megnyitása fűződik a nevéhez.³⁴ Hivatali éve alatt jött létre a földrajzi intézet,³⁵ valamint saját kockázatára 12 helyiségből álló lakást bérelt a városban szemináriumi helyiségek céljára.³⁶

A Kollégiumtól az ekkor létrehozott Egyetemi Kör³⁷ részére átvett tőke jelentős részének befektetésével Bernolák az Egyetemi Kör helyiségét klubszerűen rendeztette be.³⁸ Személyes kapcsolatának tulajdonítható, hogy rektorsága alatt ajándékozta Balogh Jenő miniszter magánkönyvtárának egy nagy értékű részét a büntetőjogi szemináriumnak.³⁹ Bernolák saját könyveinek egy részét is a szemináriumnak adta, illetve elődje, Ozory professzor özvegyét is rávette, hogy férje könyvtárát ugyanezen célra engedje át.⁴⁰ Szintén az ő nevéhez fűződik a Népszerű Főiskolai tanfolyam beindítása, melynek keretében rektorsága évében „*mintegy harminc alkalommal fejtegettük városunk művelt közönsége előtt egyfelől a háború előidéző tényezőit, viszonyait és hatását, másfelől a tudomány számos más problémáját.*”⁴¹

Rektorságának fontos eseménye volt az 1915/16. tanév záró ünnepén felolvasott munkája a jogi oktatás reformja tárgyában, melyben – saját

³¹ Dr. Gárdos János budapesti orvos alapítványát felhasználva Debrecenben és Pozsonyban létrehozták a *Mensa academica* t. A debreceni intézmény működésének előfeltételeit Bernolák rektor teremtette meg azáltal, hogy az Országos Bírói és Ügyészi Egyesülettől egy épületrészt vett bérbe és megalkotta a fenntartó állandó egyesület alapszabályait. A *Mensa academica* 1915. szeptember 1-én kezdte meg működését, tíz hónapon keresztül 40 hallgatónak nyújtva bőséges ebédet és vacsorát részben ingyen, részben harmad áron. Vö. BERNOLÁK Nándor, *Jelentés a Debreczeni m. kir. Tudományegyetem 1915/16. tanévi állapotáról és működéséről*, ÉK., 1915/16, 34., 38. és 125-127.

³² Bernolák kezdeményezésére az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület debreceni csoportja internátus céljára biztosított a Debreczeni Első Takarékpénztár III. emeletén 15 helyiséget bírák és ügyészek fiai számára. Ugyanitt működött a *Mensa academica* is. Az internátus első lakói között volt Nizsalovszky Endre, a debreceni és budapesti egyetem későbbi neves magánjogásza is. Vö. BERNOLÁK Nándor, *Jelentés ...*, i.m., 39. és ÉK., 1915/16, 129-130.

³³ DKK, 1916, 38.

³⁴ A kis kollégium hat katolikus vallású fiatalnak nyújtott „*meleg otthont, szeretetteljes és gondos nevelést.*” Vö. BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, i.m., 40. és ÉK., 1915/16, 133-134.

³⁵ BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, i.m., 32.

³⁶ BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, i.m., 34.

³⁷ Első évének tevékenységéről vö. *Uo.*, 41-42. és ÉK., 1915/16, 134-135.

³⁸ SZENTPÉTERI KUN Béla, *Az egyetem alakulás...*, i.m., 86., valamint BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, i.m., 41.

³⁹ *ET-Jegyzőkönyv*, 1915/1916, 19-1915/16 et. szám

⁴⁰ BERNOLÁK Nándor, *Jelentés ...*, i.m., 35.

⁴¹ *Uo.*, 36.

{18}kartársai véleményével is ütközve – összegezte a jogi oktatással szemben támasztott elvárásait. A jog- és államtudományi kar tanulmányi és vizsgálati rendjének reformvitájában alakult ki a tanévzáró beszéd gondolatmenete.⁴²

Az 1917/18-as tanévben a jog- és államtudományi kar dékánja, majd a következő tanévben, a forradalmak évében prodékán – s így mindkét évben az Egyetemi Tanács tagja – volt. Ezen minőségénél fogva több esetben szembeszállt az egyetem szellemi egységét veszélyeztető jelenségekkel. Ezzel azonban többször szembe találta magát a helyi vagy országos hatalom képviselőivel. Az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvei az alábbi eseményekről tanúskodnak:

A polgári demokratikus forradalom időszakában a közoktatásügyi kormányzat arra törekedett, hogy a budapesti egyetemre „*demokratikus szellemű*” tanárokat nevezzenek ki és ezzel ellensúlyozzák a „*retrográd*” egyetemi tanárok tevékenységét. A budapesti jogi kar – az egyetemi autonómiára hivatkozva – ellenállt ezen törekvéseknek. A debreceni jogi kar vezetése (Teghze Gyula dékán és Bernolák prodékán) támogatta budapesti kollégáik törekvéseit és arra akarta rábírní a Debreceni Egyetem tanácsát, hogy az tiltakozó iratot terjesszen fel a közoktatásügyi miniszterhez, felemlítve az említett kinevezések törvénytelenységét és aggályosságát a tudomány szabadsága és önállósága szempontjából. Zoványi Jenő, a hittudományi kar professzora szembeszállt a jogi kar javaslatával és szorgalmazta, hogy az egyetemi tanács kérje a minisztert, hogy a debreceni egyetemre is minél több a „*baladás vágyától áthatott*” tanárt nevezzen ki. Zoványi ezen javaslata Bernolák éles ellenkezését váltotta ki. Az Egyetemi Tanács sem Zoványi, sem Teghze és Bernolák javaslatát nem fogadta el és mindkét felvetés felett „*napirendre tért*.” Bernolák ezen fellépésére vezethető vissza, hogy a debreceni munkástanács 1919. február 16-i ülésén több professzorával együtt (Huss Richard, Milleker Dezső) az ő eltávolítását is sürgette az egyetemről. Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter azonban ennek a kérésnek nem tett eleget.⁴³

Egy másik ügyben szintén szembe került Bernolák a forradalom egyetemi híveivel: a Népszava 1919. május 29-i számában a hittudományi kar Lencz

⁴² *A jog- és államtudományi oktatás és továbbképzés reformja*, A Debreceni m. kir. Tudományegyetem 1915-16. tanévének záró ünnepén felolvasta BERNOLÁK Nándor, ÉK., 1915/1916, 183-206. A tanulmány elemzésére Bernolák elméleti munkásságának tárgyalása során kerül sor.

⁴³ VARGA, *i.m.*, 90-91.

Géza akkori dékán aláírásával üdvözölte a Tanácsköztársaságot. Ezzel {19} kapcsolatban Bernolák az egyetemi tanács 1919. június 20-i ülésén az alábbi határozati javaslatot terjesztette be. „Az egyetemi tanács megdöbbenéssel értesül a hittud. karnak márczius hó 26-án hozott és előttiünk ismeretlen tényezők által a Népszava c. bpesti lapban május 29-én közzétett, a tanácsköztársaság vezetőihez intézett üdvözlő határozatáról és annak indokolásán őszinte sajnálatát fejezi ki. ” Az indítványt a tanács elfogadta.⁴⁴

A kommün alatt mivel egy ideig Teghze Gyula dékán és Bernolák prodékán is távol volt Debrecenből, a jogi kar Mártonffy Marcel professzort bízta meg a dékáni hivatal vezetésével. Mártonffy a szocialista párt és a nemzeti tanács tagja volt ekkor. Midőn Bernolák visszaérkezett, és mint prodékán a dékáni hivatal vezetését át akarta venni, heves szóváltásba került Mártonffyval, aki azzal akadályozta meg a prodékánt jogainak gyakorlásában, hogy megfenyegette: feljeleníti Lefkovic Vilmos szocialista párttitkár, közoktatási megbízottnál. Bernolák későbbi elfogásának és Budapestre hurcolásának ez egyik oka lehetett. Visszatérte után a szóváltás miatt Mártonffy bocsánatot is kért tőle.⁴⁵

Valószínű tehát, hogy ez az intermezzo is hozzájárult, hogy 1919. áprilisában, még a román csapatok beérkezése előtt, a diktatúra képviselői két jogi kari professzortársával, Illyefalvi Vitéz Gézával és Haendel Vilmostal együtt őrizetbe vették és Budapestre hurcolták.⁴⁶ A fogságból csak június közepén szabadultak meg, és tértek vissza Debrecenbe.⁴⁷

A civis városba való visszatérése után román megszálló csapatok visszaéléseitől felháborodva azokról dr. Hector Muaro angol orvos útján tájékoztatta a békekonferenciát és az angol közvéleményt. Így Bernolákkal szemben a megszálló román hatóságok is keményen felléptek, üldözték⁴⁸ s – az egyetemi tanács értékelése szerint – súlyos atrocitást követtek el ellene: 1919. december 21-én a hajnali órákban fegyveres román csapatok vették

⁴⁴ ET-Jegyzőkönyv, 1919/1920, ad 144. szám. Varga a jegyzőkönyv tanúsága ellenére azt állítja, hogy Bernolák javaslata felett egyenlően oszlottak meg a szavazatok. Ez nem igaz. Vö. VARGA, i.m., 93.

⁴⁵ ET-Jegyzőkönyv, 1919/1920, 174. szám

⁴⁶ Az Egyetemi Tanács 1919. április 25-i ülésének jegyzőkönyve 35. szám alatt a rektor, Kiss Géza beszámolt az elfogás tényéről és arról is, hogy utóbb a várost 1919. április 23-án megszálló román csapatok parancsnokát, Dumitrescu tábornokot is kérte, hogy tanártársai szabadon bocsátása érdekében járjon közben. ET-Jegyzőkönyv, 1918/1919, 35. szám. Vö. Haendel Vilmos életrajzát ebben a kötetben.

⁴⁷ Vö. ET-Jegyzőkönyv, 1918/1919, XIII. ülés (1919. június 20.) napirend előtt.

⁴⁸ Magyar politikai lexikon, i.m., 47.

körül lakását, házkutatást tartottak nála és délelőttig katonai őrizet alatt {20} tartották, s hadbírótság elé akarták állítani. Ezt azonban valahogyan elkerülte. Mivel Illyefalvival is hasonlók történtek 1920 februárjában, az Egyetemi Tanács a magyar nemzeti hadsereg Debrecenbe való bevonulása (1920. március 11.) után kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a súlyos atrocitásokat illetékes helyen jelentse be. További folyománya az ügynek nem mutatható ki.⁴⁹

A forradalom után az Egyetemi Tanács 1919 decemberében úgy döntött, hogy a „*forradalommal és különösen a bolszeizmussal való vonatkozásban*” igazoló eljárást megindítását kezdeményezi „*annak megállapítása céljából, vajjon a tanácsköztársaság idején tanári testületünk valamely tagja hivatalos minőségében*” nem követett-e el olyan magatartást, „*mely a magyar hazá iránti hűség, az egyházak alkotmánya, a társadalmi rend és az egyéni tisztesség szempontjából legkevésbé is kifogás alá esik.*” Az első igazoló bizottság tagjául 1920 januárjában három jogászprofesszort, Bernolák Nándort, Illyefalvi Vitéz Gézát és Haendel Vilmost kérte föl a tanács.⁵⁰ Az igazolást végül elvégző testület később más összetételű lett (Teghze Gyula, Bacsó Jenő, Darkó Jenő és Pápay József professzorok), de nevezett három professzort, mint a kommün alatt fogva tartottakat, erkölcsi okokból jelölte az egyetemi tanács a bizottságba.

Bernolák tagja volt a Magyar Jogászegyletnek, a Felső Oktatási Egyesületnek, a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület magyar csoportjának és választmányi tagja volt a Patronage-Egyesületek Országos Szövetségének.

1920 és 1922 között a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja programjával a debreceni IV. választókerület nemzetgyűlési képviselője volt. 1921. április 14. és 1922. június 16. között az első Bethlen-kormányban a népjóléti és munkaügyi miniszter tisztét töltötte be.⁵¹ Miniszteri ideje alatt született egy „*a betegség és baleset esetére szolgáló biztosítási bíráskodás tárgyában készült*” és „*a nem hivatalos állományból származó hadirokkantak, hadiárvák, hadiözvegyek ellátásáról szóló*” törvényjavaslat, kibocsátottak egy rendeletet az állami tisztviselők gyógykezelésére vonatkozóan és létrehozták az Országos Tisztviselői Betegségélyezési alapot. Nem feledkezve meg debreceni kötődéséről kezdeményezte egy Debrecenben vásárolt háznak ifjúsági internátus céljaira való átvételét és berendezését.⁵²

⁴⁹ ET-Jegyzőkönyv, 1919/1920, 92. szám

⁵⁰ Uo., 65. szám

⁵¹ BÖLÖNY József, *Magyarország kormányai: 1848- 1992*, Budapest, 1992⁴, 88, 119, 234, 266.

⁵² *A Minisztertanácsi ülések napirendi pontjai 1867 – 1944*, CD-Rom, Arcanum Kiadó, 2000.

A kormányból való távozása után, már nem tért vissza Debrecenbe. Az egyetem évkönyvei már az 1922/23. évre mint nyugalmazott nyilvános {21}rendes tanárt jelölik. És ez így maradt a második világháborúig. Úgy tűnik ezen kívül a debreceni egyetemmel minden kapcsolatát megszakította. Bernolák 1951. augusztus 8-án bekövetkezett haláláig Budapesten ügyvédkedett, s egyetemi magántanárként tevékenykedett. A húszas években újra foglalkozott a büntető eljárásjogi szabályok kommentálásával,⁵³ míg a harmincas években német nyelven a magyarországi nemzetiszocializmusról jelent meg könyve Bécsben.⁵⁴

II. MUNKÁSSÁGA

Bernolák Nándor az utókor által méltatlanul elfeledett nagy hazai büntetőjogtudósunk, aki haladó szellemű munkásságával a XIX. század végén éledő legmodernebb büntetőjogi irányzatok tanításait képviselte, és törvényelőkészítő munkája és a már megalkotott törvények kommentálása által segítette ezen gondolatok hazai büntetőjogi elméletbe és gyakorlatba való beépülését.

Ahhoz, hogy megismerjük eme haladó szellemű jogtudós munkásságát, célszerű műveinek mondanivalóját, elveit a korabeli büntetőjogtudományban lezajló, a haladást célzó folyamatokkal párhuzamosan elemezni, bemutatni a pozitivisták kriminológia hatásait a magyar büntetőjogalkotásra, különös tekintettel az 1908. évi I. Büntetőnovellára és az ezt kiegészítő törvényekre, melyek megalkotásában és értelmezésében Bernolák Nándor érdemei elvitathatatlanok.

Nyugat-Európában a XIX. század utolsó harmadában a „növekvő társadalmi feszültségek és a tökéletes rendszer belső ellentmondásainak kieleveződése következtében a klasszikus büntetőjogi irányzat tudományos felfogása már nem elégítette ki a bűnözés elleni küzdelemhez fűződő társadalmi igényeket.”⁵⁵ Ebben az időszakban felélénkült a büntetőjogi irodalom, és egyre-másra bukkantak fel más-más ideológiákból táplálkozó büntetőjogi reformmozgalmak, amelyek hazánkban is jelentős hatást gyakoroltak a tudományos gondolkodásra, és a jogalkotásra.

⁵³ *A bűnvádi perrendtartás és novellái*, összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, Budapest, 1928.²

⁵⁴ BERNOLÁK Nándor, *Nationalsozialismus in Ungarn*, Wien, 1939.

⁵⁵ *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia*, Budapest, 1980, 567.

A század végén kialakult büntetőjogi irányzatokról általánosságban elmondható, hogy szakítottak az absztrakt „tett” szemléletével, és a {22} vizsgálódás súlypontját az elkövető személyére helyezték át. Elképzeléseik szerint a tettek csak annyiban van jelentősége, amennyiben „kifejezi elkövetőjének a benne örökletesen meglévő bűnözési hajlamból, vagy/és a környezeti hatásból eredő személyi veszélyességét.”⁵⁶ A természet- és társadalomtudományok újszerű módszereinek és eredményeinek felhasználása során két új irányzat fejlődött ki: az antropológiai és a szociológiai iskola.

Az antropológiai szemlélet gyökerét a köztudattal ellentétben nem Cesare Lombroso munkásságában lelhetjük fel. Azok a nézetek, melyek szerint az ember külső formája kifejezi gondolkodását, szándékát, erkölcsi tulajdonságait, már az ókori görög filozófusok (Püthagorász, Szókratész, Platon, Arisztotelész) munkái nyomán megfogalmazódtak. Mégis az egyén fizikai struktúrája és a bűnös emberi magatartás összefüggéseit elsőként Cesare Lombroso turini fegyházorvos⁵⁷ tanulmányozta empirikus módon, statisztikai módszerekkel. Tevékenységének hatására a századfordulón egy erőteljes eszmei áramlat bontakozott ki, amelyet kriminálantropológiai irányzatnak nevezünk, melynek alapvető tétele az, hogy az egyén fizikai struktúrája és funkciói között kapcsolat mutatható ki. Ezen álláspont gyakorlati következményei a büntetőjogi felelősség alapkérdéseit érintik és maguk után hozzák a „veszélyes állapot” koncepciójára alapozott biztonsági intézkedések rendszerének kidolgozását. Az antropológiai irányzatot korábban, és azóta is számos kritika érte, melyek egyik legfontosabb tézise az volt, hogy bűncselekmény elkövetése nélkül senkit sem lehet megbüntetni (pusztán a személyes veszélyességére tekintettel), és az állam funkciója nem lehet az, hogy irtó háborút viseljen polgárai ellen. Mindezek ellenére Fayer László⁵⁸ a fent ismertetett elmélet kapcsán így foglal állást: „*Van némi igazság*”

⁵⁶ *Uo.*,

⁵⁷ Cesare Lombroso (1835-1909) a bűnözést mint biológiai jelenséget vizsgálta és bűnözés okait pszichiátriai és antropológiai eltérésekben, valamint környezeti hatásokban kereste. Pozitívista irányultsága miatt előszeretettel vett igénybe statisztikai adatokat és alkalmazott kísérleteket. Tanait Enrico Ferri a szociológia, míg Raffaele Garofalo a jogtudomány felé közvetítette. Vö. Pasquale CALVINO, *Lombroso, Cesare* = Juristen: Ein biographisches Lexikon, szerk. Michael STOLLEIS, München, 2001, 399.

⁵⁸ Fayer László (1842-1906), büntetőjogász, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja (1894). 1874-ben a budapesti egyetemen magántanár, 1886-ban egyetemi rendkívüli, 1901–06-ban nyilvános rendes tanár. A gyakorlatias jogtudományi oktatás egyik hazai úttörője. Mint anyagi büntetőjogász a klasszikus büntetőjogi iskola híve. A bűnözés megelőzését tartotta a büntető

{23} Lombroso azon állításában, hogy a »született« bűntettesnél visszafejlődés észlelhető. A született bűntettes t.i. bizonyos irányban annyira rabja az ösztöneinek, hogy a büntetéssel való fenyegetés vagy a büntetés végrehajtása is reá nézve hatástalan marad. Épen nem fogékony a büntetés iránt. Nem tudja kombinatioba hozni a büntetés malumát a bűncselekmény elkövetésének bonumával.⁵⁹ Mindennek ellenére az antropológiai irányzat alapvetően téves következtetései mellett, jelentős mértékben hozzájárult a kriminológiai kutatások fellendüléséhez.

A századfordulón az antropológiai iskola mellett, annak tanait bírálva egy másik, a törvényességi formákhoz jobban alkalmazkodó, ún. kriminálszociológiai irányzat indult gyors fejlődésnek és vált uralkodóvá. Képviselői közül ki kell emelni Gabriel Tarde francia szociológus, Lacassagne lyoni orvos, és Mayr német morálszociológus nevét. Vizsgálódásaik során arra a megállapításra jutottak, hogy a bűnözés a környezeti hatások által abszolút mértékben determinált magatartás. Tehát – szemben az antropológiai iskolával – a bűnöző személy társadalmi környezetére helyezték a fő hangsúlyt, részletesen elemezve az ún. bűnözési tényezőket. (Pl.: Tarde – az egyénben rejlő elégedetlenség; Lacassagne – a „környezet” hatása, értve ez alatt részben a fizikai környezet hatását: klíma, évszak, hőmérséklet, földrajzi fekvés, részben pedig a társadalmi környezetnek a gazdasági, politikai, kulturális, ideológiai intézményekre gyakorolt hatását.) A szociológiai iskola tanításairól összességében el lehet mondani, hogy „végkövetkeztetései ugyanazok, mint az antropológiai irányzaté, de az uralkodó körök számára előnyösebb és tudományosabb színezetű elméleti megalapozással.”⁶⁰

E két irányzat „tettes büntetőjogi iskola” gyűjtőnéven vált ismertté, mely kategória lényegében azt a megállapítást takarja, miszerint az elkövetett cselekményben, vagy a tettesben meglévő bűnözési hajlam, vagy a környezeti hatások által meghatározott cselekvés fejeződik ki. A klasszikus irányzat és a büntetőjogi reformmozgalmak közötti vita valójában akörül folyt, hogy „az egyént cselekményéért, bűnösségének és a cselekmény tárgyi súlyának arányában kell-e büntetni, vagy pedig a cselekmény csupán indokul szolgál

igazságszolgáltatás alapvető feladatának. Mint eljárásjogász a századvég liberális és humanista elveinek harcosa volt. Összegyűjtötte, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta és kiadta az 1843. évi büntetőjogi kodifikáció anyaggyűjteményét, amelyhez értékes bevezetőt és részletes magyarázatokat írt. A Magyar Jogászegylet egyik alapító tagja, 1903-tól alelnöke. *Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, 1967⁴, 474-475.

⁵⁹ FAYER László, *A magyar büntetőjog kézikönyve*, I-II, Budapest, 1900, 17.

⁶⁰ *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia*, Budapest, 1980, 567.

arra, hogy az egyén ún. személyi veszélyessége alapján alkalmazzanak vele szemben biztonsági intézkedést.⁶¹ A tettes büntetőjogi iskola által kidolgozott legfontosabb tételek a következők voltak: {24}

- Képviselői tagadták az indeterminizmust, véleményük szerint a bűnözés biológiailag vagy a társadalmi környezet által abszolút determinált magatartás, és e felismeréssel összefüggésben tagadták a bűncselekmény erkölcsi rosszalhatóságát.

- A büntetés alkalmazásával elérni kívánt elsődleges célként a társadalom védelmét jelölték meg. Mivel az elkövető erkölcsileg nem tehet a cselekmény elkövetéséről, így a büntetés nem fejezhet ki erkölcsi rosszalást. Tehát a klasszikus iskola által hirdetett megtorlás elvét a társadalom védelmének célja váltotta fel.

- A fenti megállapításoknak megfelelően elvetették a proporcionalitás elvét, és csakis a veszélyes állapothoz igazodó biztonsági intézkedések létjogosultságát ismerték el.⁶²

- Tagadták az egyén erkölcsi felelősségét (individualetikai felelősségét), helyette társadalmi erkölcs felelősségét hangsúlyozták (szociáletikai felelősség), nevezetesen a tettes a bűncselekmény elkövetésekor nem a társadalmi erkölcs szerint viselkedett és e szociáletikai szabályok megsértése mutatja az elkövető társadalomellenességet, antiszocialitását.

A századfordulón e két, egymással szembenálló iskola között „képződik egy *terza scuola, mely emancipálja magát mindkettőnek túlbajtásai alól s ezzel helyreállítja a büntetőjog alaptanának tisztaságát és önállóságát.*”⁶³ Ezt a Franz Liszt⁶⁴ neve által

⁶¹ *Uo.*, 568.

⁶² Az ilyen, határozatlan tartamú intézkedések széleskörű alkalmazásának visszasságait hangsúlyozták a klasszikus iskola képviselői. Véleményük szerint: „A biztonsági intézkedések közös jellemzője pedig, hogy megszűnnek a büntetőjognak a büntetések határozottságában, illetve a bűncselekmény elkövetése előtt alkalmazott megelőző intézkedés esetén a *nulla poena sine crimine* elvében kifejezésre jutó garanciái, és ezzel megnyílik az elítéltekkel szembeni önkény lehetősége. Ez a veszély különösen fennáll, ha a biztonsági intézkedések végrehajtása közigazgatási útra terelődik, s így megszűnik a bírói ellenőrzés lehetősége.” *Uo.*, 568.

⁶³ FAYER László, *A magyar büntetőjog kézikönyve...*, i.m., 16.

⁶⁴ Franz Liszt (1851-1919) a XIX. század egyik legjelentősebb büntetőjog-politikusa és dogmatikusa. A természettudományi pozitívizmus talaján állva és a liberális jogállam eszméjéből kiindulva dolgozta ki a kor egyik legjelentősebb rendszeres büntetőjog-dogmatikáját (*Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, 1881). Az átfogó büntetőjog tudomány (*gesamte Strafrechtswissenschaft*) legfontosabb feladatának a bűnözés és a büntetés kauzális magyarázatát tekintette. Ezáltal a kriminológia és a pönológia lettek szemében a tulajdonképpeni büntetőjogtudományok, s ezek mellett a dogmatika csak másodlagos jelentőséget kapott. Rendkívül jelentős hatása volt a XX. század reformtörekvéseire világszerte. Vö. Jan SCHRÖDER, *Franz von Liszt = Deutsche und Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten*, szerk. Gerd KLEINHEIER – Jan SCHRÖDER,

fémjelzett irányzatot az ún. harmadik vagy közvetítő iskolának nevezhetjük, amely már a cselekményt és az elkövetőt együtt szemlélte. Tömörebben {25} fogalmazva vizsgálódásai középpontjában a „tettes tette” állt. Ez az új irányzat a korábban elemzett tényezők csoportosítását végezte el. Ennek alapján exogén (egyénen kívüli) és endogén (egyénen belüli) tényezők között különböztetett, és e tényezők együttesen határozzák meg a bűnös emberi magatartást. Liszt az egyes tényezők vizsgálatán túl elemezte a bűnözés statikáját és dinamikáját, és végkövetkeztetésként megállapította, hogy a bűnözés létezése és növekedése a társadalom szükségszerű velejárója.⁶⁵ A közvetítő iskola által kidolgozott legfontosabb büntetőjogi tételek a következők voltak:

1. Az irányzat képviselői által kidolgozott tételeken érezhető a „*kompromisszum*” hatása. Az egyik legfontosabb törekvésük, annak ellenére, hogy hangsúlyozzák „*bizonyos büntetőjogi biztosítékok fenntartását, de ugyanakkor teret nyitottak a veszélyes állapotra alapozott biztonsági intézkedések rendszerének is*”⁶⁶
2. Ezen megállapításból következően tehát nem adta fel a *nullum crimen sine lege* klasszikus elvét, és a proporciónális büntetési rendszert sem, de ez utóbbit az ún. szokásos bűnözőkkel, elmebetegekkel, csavargókkal szemben biztonsági intézkedések rendszerével javasolta kiegészíteni. Liszt a büntetés céljával kapcsolatban a következőket mondja: „*a társadalom számára használhatatlanná vált büntetést megfosztani a fizikai lehetőségétől, hogy továbbra is büntettet kövessen el, a félig romlottat pedig lehetőleg megjavítani. A büntetés mértéke pedig a cselekmény által kimutatott büntetési érzület antiszociális jelentőségében, tehát a tettes szociális értéktelenségében rejlik*.”⁶⁷ Franz Liszt elméletének egyik legnevesebb magyar követője Pikler Gyula volt. Ő a büntetés mértékével kapcsolatban a következőket mondta: „*csak akkor igazságos egy büntető szabály, ha az az általa okozott haszon, elhárított szenvedés nagyobb, mint a szenvedés, amelyet okozott*.” Ezen állítás alkalmazhatatlanságára, életképtelenségére Fayer László érzékletesen mutat rá: „*A bűncselekmény által a sértett félnek okozott malumot a büntetéssel, a büntetetlennek okozott malummal összemérhetni, de a büntetetlennek a büntetéssel okozott szenvedés az ez által másoktól eshetőleg elhárított szenvedéssel, tehát egy nem létező valamivel, arányba nem hozható*.”⁶⁸

Heidelberg, 1996, 248-253.; Regina HARZER, *Franz von Liszt*, = Juristen. Ein biographisches Lexikon, szerk. Michael STOLLEIS, München, 2001, 391-392.

⁶⁵ VÍGH József, *Kriminológiai alapismeretek*, Budapest, 1992, 35.

⁶⁶ *Allam- és Jogtudományi Enciklopédia*, Budapest, 1980, 568.

⁶⁷ FAYER László, *A magyar büntetőjog kézikönyve...*, i.m., 22.

⁶⁸ *Uo.*, 24.

3. Végezetül a közvetítő iskola egyik nagyon fontos tanítása a büntetőjogi felelősség kérdéséhez kapcsolódik. Felfogásukban a felelősség szociáletikai, a bűncselekmény nem egyszerűen büntetőjogilag tilalmazott, hanem társadalomellenes magatartás is. A tettesnek a jogrend azt rója fel, hogy {26} magatartása elhatározásánál nem szerepeltette a társadalmi szempontokat, a bűncselekmény elkövetésének oka tehát az indító ok helytelen mérlegelése, egy motivációs hiba.

Magyarországon az 1878: V. tc. (a Csemegi kódex) megalkotását követően néhány évtizeden belül bebizonyosodott, hogy a jogi dogmatizmusra törekvő, klasszikus elveket követő törvénykönyv nem képes helyesen funkcionálni. Ennek több oka is volt. Például az anyagi büntetőjog széleskörű kodifikációját végrehajtó kódex mellett még nem állt ott a bűnvádi eljárás kódexe. Fayer László e problémával kapcsolatban így gondolkodott: „*Tagadhatatlan, hogy a bűnvádi eljárás kodifikációja sürgősebb volt, mint az anyagi jogé és hogy kevesebb veszéllyel járt volna előbb a pert szabályozni és esetileg azt életbe léptetni az anyagi jog szabályozása nélkül. Az anyag a bűnvádi eljárás nélkül nem az anyagi igazságot létesíti, hanem a féktelenséget*”.⁶⁹ A másik kérdés az volt, hogy a kódex által feltételezett letartóztatási és prevencionális intézetek kellően rövid idő alatt egyáltalán létrehozhatók-e. E két kiragadott probléma egyikének megoldására sem történt – közvetlenül a kódex életbeléptetése után – komoly erőfeszítés. Csemegit⁷⁰ megbízták ugyan a bűnvádi eljárás javaslatának kidolgozásával, de a javaslat közzétételére csak 1882-ben került először sor. Az első szöveg hosszú várakozás után került szakbizottsági tárgyalásra, mígnem 1885-ben elejtették és egy új javaslat készítésére tettek lassú lépéseket. A börtönügy átalakítása – tekintettel a kódex azon elvárására, miszerint szükséges az egész börtönügynek és prevencionális ügynek az átkaroló reformja – még ennél is nehezkesebben ment. Egy-egy intézetet hoztak csak létre minta gyanánt, mint például fegyházzá alakították a soproni cukorgyárat, javító intézetté az aszódi

⁶⁹ *Uo.*, 69-70.

⁷⁰ Csemegi Károly (1826–1899), büntetőjogász. Vármegyei aljegyző, ügyvéd, 1867-től az igazságügy-minisztériumban teljesített szolgálatot, ahol utóbb államtitkár lett. 1879-1893 között kúriai tanácselnök. A Magyar Jogászegylet megalapítója és első elnöke (1878). Ő dolgozta ki az igazságügyi szervezeti törvények tervezeteit amelynek alapján a bírói hatalom elkülönült a közigazgatástól. Ő készítette el a liberális felfogású magyar büntetőtörvénykönyvek tervezeteit (1878. évi V. tc. és 1879. évi XL. tc.). Mint kúriai tanácselnök korszerű eljárásjogi elveket (vádely, védelem elve, kétoldalú meghallgatás, szóbeliség elve stb.) vezetett be az akkor még nem kodifikált eljárásjogi gyakorlatba. *Magyar Életrajzi Lexikon, II*, Budapest, 1967⁴, 307.

cukorgyárat és berendeztek egy közvetítő intézetet, de mindennek a bűnözésre való hatása elenyészőnek volt tekinthető. Néhány évvel később részben a pozitív kriminológia hatására, részben a tarthatatlanná váló hazai helyzet miatt (nevezetesen a magyar bírói kar „tévedései” által kiváltott {27}közfelháborodás a várpalotai rablógyilkosság, a Durkulics- és a Korhanmer- bűnesetekben, emellett a büntetés-végrehajtási intézetek teljes telítettsége miatti tarthatatlan állapotok okán) minden oldalról követelték a törvény módosítását. Fayer László a következőképpen látja a helyzetet: „... a novella-mozgalmat nem annyira a kódex hiányai, mint inkább a gyakorlat tévelygéséi élesztették. Még ma is lényegesen redukálható volna a novella terjedelme, ha a gyakorlat maga létesítené azokat, a miket a törvény keretén belül létesíthet. Ez különben hivatása és kötelessége is.”⁷¹ A kódex módosítása irányába tett első lépés az volt, amikor 1888 májusában Fabinyi Teofil igazságügy-miniszter véleményt kért a Királyi Kúria és a Királyi Táblák elnökeitől azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a kódex egyes intézkedései igényelnek-e novelláris úton javítást vagy pótlást, és ha igen, melyek azok az intézkedések amelyeken változtatni kellene. Az irodalomban megindult a vita a büntetőjogi reformok tárgyában. Csemegi Károly ellenezte a törvény módosítását, és a módosító javaslatok legtöbbször ellenes harcot vívott. Ebben a légkörben született meg az 1892. május 19-i módosító javaslat, amelyet az igazságügy-miniszter a képviselőház elé terjesztett. E javaslat két évig érintetlenül feküdt az igazságügyi bizottság előtt, majd Erdélyi Sándor visszavonta azzal az indoklással, hogy kibővítésre szorul. Ezt követően megbízást adott Illés Károlynak egy újabb javaslat kidolgozására. Az Illés-féle javaslat – a bírói gyakorlat által kiderített hiányok pótlása mellett – célul tűzte ki a feltételes elítélés intézményének szabályozását, a pénzbüntetések reformját és a fiatalkorúak büntetőjogának megalkotását. A Büntetőnovella II. fejezetének első szövegét Plósz Sándor, akkori igazságügy-miniszter megbízásából 1902-ben Balogh Jenő egyetemi tanár készítette el.

Az új Büntetőnovella végleges szövegének megalkotása előtt 1907 januártól áprilisig a tervezet megvitatása céljából – mint fentebb láttuk – tanácskozmányt hívtak össze, amelynek tagjai voltak Günther Antal igazságügy-miniszter mellett a magyar bírói, ügyészi, ügyvédi és jogtanári kar kiváló képviselői is. Az I. Büntetőnovella elvéinek és végleges szövegének kidolgozásában jelentős szerepet vállalt Tóry Gusztáv államtitkár és Szász Béla miniszteri tanácsos mellett Bernolák Nándor is. A Büntetőnovellához

⁷¹ FAYER, *A magyar büntetőjogkézikönyve...*, i.m. , 77.

kapcsolódó indokolás legnagyobb részét ő szerkesztette. A képviselőház plénuma 1908 májusában tárgyalta a tervezetet és – mivel „*a különböző pártok egyértelműen hozzájárultak a javaslat reformeszméjéhez*”⁷² – így a javaslatot {28} egyhangúlag elfogadták. Így az 1908: XXXVI. tc., mint a Csemegi kódex első büntetőnovellája elfogadásra került.

A Büntetőnovella megalkotása után Bernolák a *Modern büntető politika és a társadalom kötelességei*⁷³ című tanulmányában részletesen elemezte azon bevezetendő intézményeket, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy visszaszorítsák a bűnözést. Büntetőjogi nézeteit érzékelhetően áthatja a keresztény neveltetéséből adódó emberszeretet gondolata. A társadalom védelmét és a bűncselekmények elkövetésének visszaszorítását csak az egyes ember szubjektumának szem előtt tartásával és a romlott életű emberek megjavításával tartotta elképzelhetőnek. „*Évszázadokon keresztül figyelmen kívül hagyták, hogy a bűncselekményekkel szemben folytatott küzdelem vezérlő gondolata sem lehet helyesen más, mint az ember eszméje, az emberiség egyetemes, általános céljainak szolgálata. Ha ezt az eszmét véve alapul tekintünk a büntetettek világába, ott nemcsak bűncselekményeket, nemcsak büntetéseket, hanem a büntetettekben embereket is látunk. És e látványra fájdalmat kell éreznie mindenkinek, a ki embertársainak erkölcsi szabadságát szereti és az ember magasabb rendeltetésében hisz. Nemcsak azért, mert a jogi és az erkölcsi rend sérelmét észleli, hanem mert nemesebb életre született embertársának süllyedése tárul szeme elé; nemcsak a bűncselekményben rejlő jogsértést látja, hanem a szegény, elhagyott gyermeket is, a kit erkölcsi romlása ellenállhatatlanul sodor a bűncselekmények fertőjébe; a nyomorult, elbukott leányt, a kit kivetett magából a társadalom s a ki önjerejéből soha a becsületes emberek közé vissza nem térhet; jobb sorsra hívatott férfiakat és nőket, kikben a bennük is egykor lobogó isteni szikra tüze elhamvadt.*”⁷⁴ A XIX. század „szellemi forrongásainak” három nagy eredményét emelte ki, a társadalmi igazságosság gondolatának térnyerését, a keresztény világnézet reneszánszát és a büntető jogtudomány új irányzatainak kialakulását. Ez utóbbiak legnagyobb eredményének tekintette, hogy rámutattak a büntetési egyéniségek közt fennálló nagy eltérésekre, a bűncselekmények okaira. Továbbá az eddigieknél haladóbb szellemű büntetőjogi szankciók bevezetését szorgalmazták, melyek alkalmasak lehetnek a társadalom védelmére az egyes bűnelkövetők megjavításán keresztül. Bernolák sürgette a modern nyugat-európai büntetőjog tudományok által kijelölt intézmények hazai tételes jogba és joggyakorlatba

⁷² BALOGH Jenő, *Fiatalkorúak és büntetőjog*, Budapest, 1909, 251.

⁷³ BERNOLÁK Nándor, *A modern büntető politika...*, i.m., 1-11.

⁷⁴ Uo.,

való mielőbbi beépítését, és azon feltétel- és intézményrendszer megteremtését, amely ezen modern intézmények sikeres működésének elengedhetetlen követelménye volt. (Úgy mint a fiatalkorúak bíróságának felállítása, a patronage intézményének meghonosítása, stb.) {29}

Az I. Büntetőnovella legmarkánsabb változtatása a büntetés feltételes felfüggesztése intézményének, és a fiatalkorúak „külön büntetőjogának” megteremtése volt. Ezen hangsúlyos, és a tételes jogban is helyet kapó intézmények mellett a modern kriminológiai irányzatok nem hagyták érintetlenül a klasszikus elvekre épülő büntetőjog egyéb területeit sem, melyek megváltozása feltételezte az új jogelveken alapuló jogszabályok alkalmazhatóságát.

Mindenek előtt bemutatásra érdemes az újdonságok közül a *bűnösség* klasszikus kategóriájának megváltozása. A klasszikus büntetőjog bűnösség fogalma az egyéni felelősség rendszerén épült fel. Ez röviden annyit jelent, hogy minden szankcionálási lehetőség végső forrása a szabad akarat. Tehát felelősségre csak az vonható, akinek hatalmában áll akarata felett határozni. E büntetőjogilag releváns „hatalom” előfeltétele az akarati képesség és a beszámíthatóság. A pozitivisták hatására a büntetőjogi dogmatika elfogadta azt az alapvető tételt, mely szerint az ember biológiai és szociális lény. Ezt követően az egyéni felelősségen alapuló bűnösség-fogalom meghaladottá vált. Így tehát az egyéni felelősség klasszikus elveket takaró kategóriáját felváltotta egy olyan sajátos bűnösség fogalom, melyben a tettes egyéniségének értékelése mellett a „veszélyesség” értékelése is helyet kap. Míg a hagyományos bűnösségi értékítélet a múltba néz, a veszélyességi értékítélet a jövőbe tekint. A veszélyesség büntetőjogi kategóriája később mindinkább differenciálódott, majd ebből alakult ki a közveszélyesség fogalma. „*Közveszélyesség valakinek olyan tartós állapota, mely a jogrendet állandóan veszélyeztet. Közveszélyes – szubjektív meghatározás – tehát az, akiről valószínűség szerint feltételezhető a jogrend megsértése.*”⁷⁵ E korban gyakran képezte tudományos vita tárgyát a közveszély és a visszaesés fogalmának kapcsolata. Franz Liszt a hamburgi kongresszuson e kérdéssel kapcsolatban a következőképp foglalt állást: „*Egyszer a visszaesőről, máskor meg a közveszélyességről (état dangereux) beszélünk. Már pedig itt két fogalomról van szó, melyek különböző módon kapcsolódhatnak egymással.*”⁷⁶ A bűnösségi fogalom vizsgálatának összefoglalásaként elmondható, hogy az új irányzatok a korábbi, klasszikus elvekből táplálkozó bűnösség fogalmának két legfőbb

⁷⁵ IRK Albert. *A büntetőjog átalakulása*, Kolozsvár, 1915, 10.

⁷⁶ Uo.,

alapítéletét törték át a társadalom védelme, mint büntetőjogi cél megvalósítása érdekében. E két tétel a következő: 1. nincs büntetőjogi felelősség bűnösség nélkül, 2. mindenki csak bűnösségi foka szerint büntethető. A tételes jogban a fent említett modern bűnösség-fogalom több {30} intézmény szabályozásában fellelhető, mint pl. az alanyi bűnösség nélküli objektív tényálláshoz fűződő szankciók rendszere vagy a praeterintencionális cselekmények meghonosítása. A vonatkozó jogszabályhely (1878: V. tc., 75.§) kommentálása kapcsán Bernolák a következőképpen foglalt állást: „*Büntetőjogi felelőséget csak oly cselekmény miatt lehet megállapítani, amelynél a tettes szellemi tevékenysége és a jogsértő eredményt előidéző vagy az annak előidézésére irányuló cselekvés vagy mulasztás közt belső okozati összefüggés (lélektani okozatosság) áll fenn. Ez az összefüggés szándék vagy gondatlanság alakjában jelentkezik.*”⁷⁷ A klasszikus büntetőjogi iskola hívei éles kritikával illették a pozitivista bűnösség fogalmát. Ezen kritikai álláspont legsarkalatosabb pontjai a következők voltak: „*A büntetőjognak etikai elemekkel való gazdagítása szükségképp fogja maga után vonni az etikának a büntetőjoggal való összecszerelődését.*” Másrészt e modern büntetőjog szükségképpen következményének látják a „*büntetés bűnösség nélkül*” büntetőjogi tétel életre keltését. És végül a büntetőjogi bűnösség kategóriájának megreformálása ellen leggyakrabban hangsúlyozott ellenvetés az, hogy „*ledönti azt az áthidalhatatlan válaszfalat, mely elhatárolja az elkövetett bűncselekményhez tapadó repressziót a tettes antiszociális érzülete ellen irányuló prevenciótól.*”⁷⁸

A második nagy kérdéskör a *beszámítási képesség* kategóriája, és a korabeli jogirodalomban az általa felvetett problémák körül kialakult viták vázlatos ismertetése. A klasszikus iskola felfogása szerint – mely a tiszta indeterminizmus elméletére épült – valakinek az akarata vagy teljesen szabad, vagy nem, az akarat független minden külső és belső hatástól. Ennek alapján a bűnelkövetők két csoportját különítik el: a beszámíthatókat és a beszámíthatatlanokat. A pszichiátria tudománya a lelki jelenségek tanulmányozása során ezzel a felfogással ellentétes megállapításokra jutott. Az új tudományos eredmények tanulsága szerint e két pszichikai státusz között (tehát a szellemi épség és az elmebetegség között) sok olyan „*vegyes*” összetevőkből álló lelki jelenség található, melyek hovatarozásának eldöntése e szigorú keretek között lehetetlen. E megállapítás büntetőjogi elismerését jelentette annak az irányvonalnak a kidolgozása, miszerint a

⁷⁷ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye: Anyagi jogszabályok*, szerk. ANGYAL Pál, összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta, BERNOLÁK Nándor, Pécs, 1915, 90.

⁷⁸ IRK Albert, *A büntetőjog átalakulása ...*, i.m., 17-18.

beszámítási képességgel bíró és a beszámítási képességgel nem rendelkező egyének között van egy olyan sajátos csoport, akiknek beszámítási képessége bizonyos okból korlátozott. Ezen megállapítás által a büntetőjogi reform mozgalmak a klasszikus beszámítási képesség – nevezetesen a „vagy van, {31} vagy nincs” megállapítása helyett megteremtik a beszámítási képesség fokozataira vonatkozó tant. A klasszikus iskola hívei – igyekezvén megóvni a beszámítási képesség régi dogmatikai fogalmát – a következő megoldást hirdették: „*a csökkentértékűséget a bűnösség fokára való kihatásában mérlegelik s így az egyének büntetésének megállapításánál a büntetés obligatorius enyhítését szorgalmazzák.*”⁷⁹ Hazánkban több fokozaton áthaladva lassan érett meg a helyzet a tettes egyéniségének büntetőjogi értékelésére. Ezt a fokozatosságot Irk Albert⁸⁰ a következőképpen ragadta meg: „*A korlátolt beszámítási képesség legális szabályozása a következő úton haladt:*

- *enyhébb büntetési tétel (klasszikus felfogás),*

- *enyhébb büntetési tétel utólagos biztonsági rendszabállyal, (közvetítő irány)*

- *fakultatív enyhébb büntetés utólagos rendszabállyal (közzeledés az új irányok felé)*

- *biztonsági rendszabály (az új irányok szerinti szabályozás).*”⁸¹

Bernolák a beszámíthatóság kérdését az alanyi bűnösség előfeltételeként határozta meg:

„... *beszámítási képesség alatt értve a tettesnek azt az állapotát, amelyben a tettes megfelelő értelmi és erkölcsi fejlettséggel öntudatosan és szabadon követi el a terhére rótt bűncselekményt. E kutatások eredményeként azonban az újabb tudományos irányok távolról sem kívánják kiszolgáltatni az egyéni, társadalmi és közjávakat a be nem számítható büntettek cselekményeinek, hanem a bírói beavatkozásra az állam önvédelmi jogából kifolyólag az alanyi bűnösségen kívül fekvő tényezőben, a közveszélyességben keresnek jogalapot. Ennek a felfogásnak az az eredménye, hogy a beszámíthatóság, s az ezen alapuló erkölcsi felelősség és bűnösség fogalmai mellé (de nem azok helyére) a közveszélyesség fogalma járul, mint amely ellen éppen úgy védekezni kell,*

⁷⁹ *Uo.*, 22.

⁸⁰ IRK Albert (1884–1952), büntetőjogász, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja (1936–1949), az állam- és jogtudományok kandidátusa (1952). A kolozsvári egyetemen 1908-ban szerzett jogi doktorátust. 1910–11-ben Berlinben Franz Liszt kollégiumában folytatott kriminalisztikai tanulmányokat. 1912-ben Budapesten minisztériumi szolgálatba lépett. 1913-ban a kolozsvári egyetem magántanára, 1917-től nagyváradai jogakadémiai tanár, 1922–1950-ig a pécsi egyetemen a büntetőjog és perjog tanszékvezető tanára. Mint büntetőjogász a Liszt-féle kriminológiai iskola egyik jelentős hazai képviselője, egyben a korabeli kriminológiai szemléletnek egyik hazai úttörője volt. *Magyar Életrajzi Lexikon*, I, Budapest, 1967⁴, 779.

⁸¹ IRK Albert, *A büntetőjog átalakulása ...*, i.m., 23.

mint a régi értelemben vett bűnösség ellen.⁸² A beszámíthatóság törvényi feltételei tehát a következők: 1. a megfelelő értelmi és erkölcsi fejlettség, 2. a cselekmény jogsértő jellegének felismerésére alkalmas elmeállapot, 3. az öntudatos állapot, 4. a cselekvés szabadsága. {32}

A büntetőjogi új irányzatok másik lényeges átalakító hatása a *fiatalkorúak beszámítási képességét* érintette. A klasszikus büntetőjog a fiatalkorúak beszámítási képességét épp úgy határozta meg, mint a felnőtt korúakét. A beszámítás feltétele a beszámítási képesség (discernement), vagyis a *„cselekmény bűnösségének felismeréséhez szükséges belátási képesség”*, ahogy a Csemegi kódex fogalmazott. A fiatalkorúak pszichológiájának fejlődése szükségképpen maga után vonta e kérdésben a reformtörekvések megindítását. Liepmann a fiatalkorúakkal szembeni büntetőjogi elvárás lényegét a következőkben jelölte meg: *„Nem elég ahhoz, hogy valakit érettnak mondhasunk, a tudásnak és vallásnak bizonyos legkisebb foka, hanem az is szükséges, hogy akarateréje ellenállni bírjon a csábításnak, hogy tudja fékezni vágyait és érzelmeit.”*⁸³ Az individuum primér értékelésén nyugvó beszámítás intézményének tételes jogba való bevezetése az 1908. évi I. Büntetőnovella vitathatatlan érdeme. A Balogh Jenő-féle 1903-as (1906-ban közzétett) tervezet a Btk 84.§-ának módosításával kapcsolatban a következőket mondta: *„a bíróság az eset körülményei, különösen a terbelt életviszonyait, testi és szellemi fejlettségét, erkölcsiségének fokát, valamint a bűncselekmény elkövetésének módoszatait mérlegelve, ezekhez képest megfelelő esetekben különböző intézkedéseket tehet.”* A jogszabály kommentálása során a fiatalkorúak beszámítási képességének korábbi szabályozását kritizálva Bernolák a következőképpen foglalt állást: *„Helytelen az alapgondolatuk, hogy a fiatalkorú büntetőjogilag felelős, mibelyt elég belátással bír cselekménye bűnösségének felismerésére; mert a bűnösség feltétele s a felelősség alapja az erkölcsi szabadság; e szabadságot nem a felismerési képesség, hanem az értelmi és erkölcsi fejlettséggel együtt járó ellentálló erő biztosítja. A bűncselekmény akaratil elhatározás folyománya. Az akaratil elhatározásra a fiatalkorban különös befolyást gyakorol az észbeli tehetség mellett az érzéki ösztön, a külső inger, az egész környezet. E korban tehát nem lehet a büntetőjogi felelősséget kizárólag az ismeretek mennyiségétől, az értelmi erő nagyságától tenni függővé.”*⁸⁴

A reformok által érintett következő problémakör a *büntettesekkel* kapcsolatos kérdések átalakulása. A klasszikus büntetőjogi iskola álláspontja szerint a bűncselekmény aktív alanya lehet minden öntudattal és szabad elhatározási

⁸² Büntető jogszabályaink gyűjteménye..., i.m. , 97.

⁸³ LIEPMAN, *Die Kriminalität der Jugendlichen* , 1909.

⁸⁴ Büntető jogszabályaink gyűjteménye..., i.m. , 225.

képességgel rendelkező ember, aki már bizonyos életkort elért. A beszámíthatóság kritériumán túl e felfogás nem különböztet a tettesek között. Már a Csemegi kódex megalkotását követően szinte azonnal megindult az irodalomban az arra való törekvés, hogy a *homo deliquens* különböző csoportjait elkülönítsék. A legkonkrétabb cél az volt, hogy {33} megszüntessék a klasszikus büntetőjog életidegen „átlagember” kategóriáját, s a büntettes psziché és a kriminogén tényezők közötti viszony megvilágításával a gyakorlatba és az elméletbe is beépítsék a büntettesi – ilyen vagy olyan szempont szerint – differenciált kategóriáit. A századfordulón e kérdéskör kapcsán három felfogás vált uralkodóvá. Az első Wahlberg neve által fémjelzett elképzelés, melyet később Liszt tökéletesített. E szerint a büntettek két csoportja létezik: az alkalmi büntettek (akinek kriminalitása akut) és az állapot-büntettek (akinek kriminalitása krónikus). Ez utóbbiak között különböztethetünk aszerint, hogy javíthatók vagy javíthatatlanok. A második elképzelés Lacassagne nevéhez köthető, mely a szakirodalomban ún. „francia osztályozás” néven vált ismerté. E szerint a büntettek három csoportja ismeretes: az elmebeteg (*criminels de pensée*), a pillanat (*criminels d'action*) és az ösztönszerű (*criminels d'instinct*) büntettek. A harmadik osztályozás Ferri nevéhez köthető. Ő a Lombroso által megalkotott kategóriákat kibővítette az endogén faktorok bevonásával, és így a büntettek öt csoportját különböztette meg. Az endogén faktorok figyelembevétele alapján: született büntettes, indulatos és elmebeteg elkövetők között különböztetett. Az exogén tényezők értékelése hatására pedig a hivatásos és az alkalmi gonosztevő kategóriáit emelte ki. Ezen, fent vázlatosan ismertetett osztályozások nyilvánvaló hibája, hogy olyan merev kategóriákat állítanak föl, melyek nem felelnek meg az élet és a kriminálpolitika által támasztott elvárásoknak. Irk e nem kevés vitát kiváltott kérdéssel kapcsolatban megoldásként a következőt javasolja: „A büntettek osztályozásának a bűncselekmény geneziséből s nem mint eddig főképp történet, kriminálpolitikai szempontból kell kiindulnia. A bűncselekmény genezisénél a karakter, a motívum és kriminogén tényezők közötti kapocs megtalálásával lehet csak a büntetteknek karakteren nyugvó főosztályait és a motívumok és kriminogén tényezők bevonásával azok alcsoportjait kriminálpszichológiailag helyesen és a gyakorlati kriminálpolitika céljaira értékesíthetően megkülönböztetni.”⁸⁵

Hosszasan elemezhetőek lennének azok az anyagi jogi intézmények, melyek sajátos átalakuláson mentek keresztül az új irányzatok hatására, úgy mint

⁸⁵ IRK Albert, *A büntetőjog átalakulása ...*, i.m., 29.

például a *bűncselekmény fogalma*, *az okozatiság kérdése*, *a kísérlet*, *a részesség* vagy *a halmozat tana*. Ha vizsgáljuk a modern kriminológia hatását a korabeli anyagi büntetőjogra, a leginkább szembetűnő az, hogy a reformirányzatok nem a klasszikus büntetőjogi dogmatika megsemmisítésére törekedtek, hanem annak életképesebbé tételére, továbbfejlesztésére. Ebben a fejlődési {34} folyamatban két erő csapott össze egymással. Egyrészt az egyoldalú klasszikus formalizmus, másrészt a túlzó kriminológikus szubjektívizmus. E kettő harcából fejlődött ki az az irányvonal, amely az anyagi büntetőjog gazdag fejlődésének rakta le az alapját.

Az I. Büntetőnovella gyökeresen átalakította a *fiatalkorúak* büntetőjogi megítélésének elveit és a fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazható büntetőjogi szankciók célját és rendszerét.⁸⁶ A eddigi szabályozással szemben, amelyben „*a fiatalkorú büntetést néhány napra lezárták, aztán kidobták újból az utcára, a hol (természetesen) folytatta életmódját*”⁸⁷, az új szabályozás lehetővé tette, hogy a bíró a fiatalkorúak közt nem csak bűncselekményeik, hanem egyéniségük és viszonyai szerint különbséget tegyen. A fiatalkorúakra vonatkozó szabályok kidolgozása során két alapvető kérdés merült föl. Egyrészt a fiatalkorúak valamilyen szempont szerinti osztályozása, differenciálása, másrészt a korhatár megállapításának kérdése. Ezen utóbbi kapcsán komoly vita alakult ki a jogtudók között. Végül helyes álláspontként azt fogadták el, hogy az egyéniesítés és az osztályozás szempontjából nem elsőrangú fontosságú a korhatár kérdése. „*A bírónak mindig a fiatalkorú egyéniségének értékelésével kell megállapítania az épp legmegfelelőbb intézkedést s nem mint eddig történt, kor szerint redukálnia a büntetést.*”⁸⁸ A fiatalkorúak osztályozásával a magyar irodalomban Balogh Jenő⁸⁹ foglalkozott. Az általa kidolgozott rendszer bizonyos elemei az I. Büntetőnovellában helyet is kaptak. Balogh Jenő a következő alapfeltevésből indult ki: „*a fiatalkorúak zűllését és bűncselekményeit nem lehet csupán egy vagy egy-két tényezőnek kizárólagos befolyására visszavezetni*”. Balogh rendszerében első lépcsőként különválasztja azokat, akiknek nem rendes elmeállapotát illetve korlátozott beszámíthatóságát az erre hivatott szakértők megállapították. Majd a rendes

⁸⁶ A kérdéssel részletesen foglalkozik KIRÁLY Tibor, *A büntetőjog a dualista és az ellenforradalmi korszakban* = A magyarországi polgári államrendszerek, szerk. PÖLÖSKEI Ferenc – RÁNKI György, Budapest, 1981, 431-432.

⁸⁷ BERNOLÁK Nándor, *A modern büntető politika...*, i.m., 4.

⁸⁸ IRK Albert, *A büntetőjog átalakulása...*, i.m., 128.

⁸⁹ BALOGH Jenő, *Fiatalkorúak és büntetőjog*, Budapest, 1909, 170-175.

elmeállapotúak alosztályait különítette el különböző szempontok szerint. Ezek alapján a következő csoportok között tett különbséget:

1. a csupán elhagyott (nem romlott környezetben lévő, nem züllött) fiataikorú,
2. „veszélyeztető” környezetben lévők, {35}
3. „*kikének megátalkodottságát és rosszra való hajlamát a szülői nevelés nem bírja fékezni, vagy akik a szülői bízatt önként és ok nélkül odahagyva, csavarognak*”,
4. végül a már züllésnek indult fiataikorúak. Ezen utóbbi kategórián belül tovább differenciált aszerint, hogy:
 - önként, mások kényszerítése nélkül, sőt tilalom ellenére szokásszerűen csavarognak, koldulnak,
 - akik büntetendő cselekményt követtek el,
 - illetve az ún. rakoncátlanok, nehezen fegyelmezhetőek.

A hazai gyermekvédelem e differenciálásból elfogadta, hogy az endogén - exogén tényezők túlsúlya és az individualizáció szabályai szerint különbséget kell tenni a jó környezetben lévő pajkos és az erkölcsrontó miliőben lévő gyermek- és fiataikorúakra vonatkozó intézkedések között. Az I. Büntetőnovella a fiataikorúakra vonatkozó differenciált szabályanyag megteremtésével bátor szakítást jelentett a klasszikus büntetőjog, a bűncselekmény reális értékeléséből kiinduló megtorló büntetéstannal. „*A Büntetőnovellában inkorporált átalakult büntetőjog már primér a tettes egyéniségét értékeli s a cselekményt csak szimptomának tekinti, vagyis a bíróság a jövőbe tekintve, mindig figyelemmel a fiataikorú egyéniségére, értelmi és erkölcsi fejlettségének fokára, életviszonyaira s az eset összes többi körülményeire, azt az intézkedést alkalmazza, melyik a fiataikorú terbeli jövőbeli magaviselete és erkölcsi fejlődése szempontjából kívánatosnak mutatkozik.*”⁹⁰

Az I. Büntetőnovella a fiataikorú elkövetőkkel szemben a következő intézkedések elrendelését tette lehetővé:

- A legenyhébb büntetési lehetőség az erkölcsi feddés, a dorgálás. Abban az esetben kerülhet rá sor, ha a romlatlan fiataikorú egészséges környezetben él és csekélyebb súlyú bűncselekményt követett el.
- A próbára bocsátás alkalmazható javítható, de veszélyeztetett erkölcsű fiataikorúak esetén, de csak akkor, ha csekélyebb súlyú bűncselekményt követett el. (Az egy hónapot meg nem haladó szabadságvesztéssel fenyegetett büntetendő cselekmény elkövetése esetén.) Ebben az esetben

⁹⁰ Uo., 134.

a fiatalkorúak bírósága a fiatalkorú segítése, felügyelete céljából pártfogó felügyelőt nevez ki.

- A következő szankcionálási mód a javító nevelés. Javító nevelést a bíróság olyan fiatalkorúval szemben alkalmazhat, ahol a fiatalkorú eddigi környezetében romlás veszélyének van kitéve vagy züllésnek indult, illetve ha értelmi erkölcsi fejlődése érdekében a javító nevelés más okból {36} szükséges. A javító nevelést a bíróság határozatlan időre állapítja meg, de egy évnél rövidebb ideig nem tarthat, és legfeljebb a fiatalkorú 21. életévéig terjedhet.

- Az I. Büntetőnovella a klasszikus büntetőjogból megtartotta a fogház és az államfogház alkalmazásának lehetőségét enyhébb körülmények közötti alkalmazását. E büntetési nemek csak a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetése esetén szabhatók ki. A legkisebb mértékét 15 napra emelték. De az individualizáció elvének megvalósítása érdekében a fiatalkorúakat külön büntetésvégrehajtási intézetben a „*fiatalkorúak fogházában*” kell elhelyezni.

A fiatalkorúakra vonatkozó szabályozás alkalmazhatóságának egyik legfontosabb feltételét biztosította az 1913: VII. tc. elfogadása, amely a fiatalkorúak bíróságának felállításáról szól⁹¹, mely „*intézményes szervezetet bocsátott a fiatalkorúak kriminalitásának leküzdése szolgálatába; a társadalom, – nem egy, valóban apostoli bevülettel dolgozó, férfiú irányítása mellett, – készséggel nyújt segédkezet az embermentésnek e szép munkájában*”.⁹² Amíg az individualizáció és a büntettek közötti differenciálás elvei lehetővé tették életkorukra, sajátos szociális helyzetükre tekintettel a fiatalkorúak számára egy sajátos, enyhébb büntetési rendszer kialakítását, addig a másik oldalon Bernolák is következetesen képviselte a büntettek másik csoportjával, az üzletszerű, visszaeső, közveszélyes büntettekkel szemben a legnagyobb szigorú képviselő jogalkotás és jogalkalmazás megvalósítását, mely végső célja a közveszélyes büntettek társadalom számára ártalmatlanná tétele. Ezen elképzelés tételes jogi megvalósulását jelenti a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913: évi XXI. tc.⁹³ elfogadása. A közveszélyes munkakerülőök kategóriáját Bernolák a következőképpen határozza meg: „*Azokat, akik e törvény rendelkezései alá esnek, az akaratőr teljes hiánya és az*

⁹¹ A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913: VII. tc.-t Ófelsége 1913. március 31-én szentesítette. A törvényt az Országos Törvénytárban 1913. április 12-én hirdették ki.

⁹² BERNOLÁK Nándor, *Újabb teendőink a bűncselekmények ellen folytatott küzdelemben*, Pécs, 1914, 2.

⁹³ A közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913: XXI. tc.-t Ófelsége 1913. július 7-én szentesítette, melyet 1913. július 12-én hirdettek ki az Országos Törvénytárban.

*erkölcsi nihilizmus jellemzi. Amint a M.i.-ban kifejtettem, a csavargó a társadalmi életnek nem tudatos ellensége, csak tehetetlen parazitája. Nem vezetni nyereszkesedési vágy, de elzárva a rendes megélhetés forrásaitól, vagy irtózva a komoly erőfejlesztéstől, minden belső harc, lelkiismereti küzdelem nélkül támad a mások javai ellen, ha arra módja nyílik. Jellembeli fogatkozásai, mint tehetetlen báb, de valósággal gyakran mégis, mint veszedelmes büntettest hozzák a {37} jogrenddel összeütközésbe.*⁹⁴ A közveszélyes munkakerülők büntetőjogi megítélésének sajátossága abban rejlik, hogy a törvényhozás és a jogalkalmazás nem a cselekményben rejlő bűnösség megtorlására, hanem a büntetett egyéniségében rejlő veszélyesség megszüntetésére fekteti a hangsúlyt. Tehát a büntetőjogi büntetés helyét olyan biztonsági rendszabályok vették át, amelyek alkalmazásának célja nem elsődlegesen az elkövetett bűncselekmény megtorlása, hanem a büntetett társadalomból való izolálása. A közveszélyes bűnelkövetőkkel szemben a bíróság alkalmazhat részben elzárás és fogházbüntetést, részben dologház büntetést. Elzárás és fogházbüntetés akkor volt alkalmazható, ha a terheltnek a rendes és munkás életmódhoz való visszatérést az egyéni szabadságot kisebb időre elvonó intézkedéstől is várni lehet. A dologházba utalás azonban olyan rendszabály, amelynek célja a terhelt hosszú időn át tartó munkáltatással a társadalomtól való távoltartása, másfelől átalakító hatás gyakorlása. A dologházba utalás intézményének megteremtésével a magyar törvényhozás az első kísérletet tette arra, hogy a felnőttet határozatlan időre megfossza egyéni szabadságuktól. A korábbi jogszabályok jellegzetessége volt – a represszió, a megfélemlítés, az elrettentés, a szigor és a megtorlás elveiből táplálkozva – bevárta, amíg a jogrend megsértése megtörténik, s csak a jogsérelem tényleges megtörténte után lépett mozgásba maga a jog, és megtorolta az okozott sérelmet. Ezzel szemben a modern kriminológiai irányzatok gyakorlati jelentősége, hogy a kriminalitás tényezőinek felderítésével a megtorlás helyett a bűncselekmények elkövetésének megelőzésére, a már bűncselekményt elkövetők esetén a büntetés átalakító javító hatására és a társadalomba való visszavezetésre helyezi a hangsúlyt. A prevenció eszméje különösen fontos hangsúlyt kap a fiatalkorúak kriminalitásával kapcsolatban. (E kérdéskört egyébként a modern kriminológia alapkövének tekinthetjük.) Irk e jelenséget így ragadta meg: „*Annak a széleskörű, intenzív küzdelemnek, mely folytatandó e téren: a tudatlanság, a testi és lelki elsorvadás, a nyomor, az alkoholizmus, a család disszolúciója, röviden: a fiatalkorúak züllésének és kriminálitásának tényezői ellen, az e*

⁹⁴ Büntető jogszabályaink gyűjteménye..., i.m ., 280.

téren szükséges sokoldalú erőfejlesztések következtében szerves részét kell képeznie egy nagyszabású egységes szociálpolitikának. De míg a társadalom fejlődését megértő szociálpolitika kiépülhet, a bűnügyi politikának kell a maga szűkebb körében mindent megtennie annak a támadásnak lehető elbárítására, mely a társadalom biztonságát és jólétét a fiatalkorúak részéről fenyegeti.”⁹⁵ Ezen gondolatok megtestesülése jelenik {38} meg az I. Büntetőnovellában. A fiatalkorúak megmentésére irányuló mozgalom hazai kiteljesedésének a korabeli nemzetközi légkör is kedvezett. Észak-Amerikában egy fejlett gyermekvédelmi intézményrendszer állt mintaként előttünk, és az európai államok is a rendszertelen rendeleti és novellarisztikus szabályozás helyett a gyermekvédelem külön kódexekben való szabályozása mellett foglaltak állást. Hazánkban e kérdésben viszonylagos egyetértés tapasztalható a szakirodalom képviselőinek részéről. „A kriminológia nálunk nem talált olyan ellentmondásra, mint nyugat más államaiban s így korán átmegy a közfudatba, hogy a gyermekvédelem egyet jelent társadalmunk biztonságának védelmével, Magyarország gazdasági és nemzeti erejének kímélésével és növelésével.”⁹⁶ Részben a veszélyeztetett fiatal és gyermekkorúak védelme érdekében, részben a „gyöngék társadalmi védelme” érdekében jött létre a patronage intézménye⁹⁷, mely intézmény hazai létrehozásában Bernolák Nándor érdemei kiemelendők.⁹⁸ Álláspontja szerint „a legbölcsebb társadalmi önvédelem s így mindnyájunknak a társadalommal szemben fennálló kötelessége is a zűllésnek induló, de még megmenthető emberek erkölcsi fölszabadítása, mert igazai erkölcsi szabadságuk nemcsak az ő egyéni érdekeikben áll, nemcsak nekik jótétemény, a mely az ember eszméjének szolgálatára őket alkalmassá teszi, de a társadalomnak is érdeke. A

⁹⁵ IRK Albert, *A büntetőjog átalakulása...*, i.m., 129.

⁹⁶ *Uo.*, 125.

⁹⁷ A patronage intézményének meghatározását FINKEY Ferenc, *Patronázs-munka és a fiatalkorúak felügyelő hatósága*, Budapest, 1943, című munkájában találjuk. Eszerint „a patronázs szó általában, illetőleg tágabb értelemben jelenti a bajbajutott, akár önhibájukból, akár önhibájukon kívül álló okokból szerencsétlen sorsú embertársaink felebaráti támogatását és segítségét. ... Különös, illetőleg szorosabb értelemben azonban patronázs alatt rendszerint az elhagyott, az erkölcsi zűllés lejtőjére sodort vagy már bűnelkövető gyermekek, fiatalkorúak és felnőtt büntetettek iránti emberbaráti segítséget, ezeknek a további süllyedéstől való megmentésére irányuló feladatot értjük.”

⁹⁸ Bernolák szerint a hazai patronage tevékenységnek széleskörű jogszabályi alapjai voltak, pl.: 1901:VIII. tc. 2.§ (állami gyermekmenhelyre felvett hét éven aluli gyermekekről), 1901: évi XXI. tc. 2.§ (a közsegélyre szoruló hét évnél idosebb fiatalkorúakról), 1907. évi 60.000. számú BM. rendelet (társadalmi intézetekről), 1908: XXXVI. tc. 22.§ (a próbára bocsátott fiatalkorúakról), 24.§ (a javító nevelésről), 30.§ (a fiatalkorúak kísérleti kihelyezéséről), 1908. évi 20.003. számú IM. rendelet (a fiatalkorú letartóztatottak szabadulását követő segélyezéséről) stb. *A Budapesten 1909. szeptember hó 10. és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai*, Budapest, 1909, 9-10.

kriminalitás nagymérvű csökkenését, maradandó, nagy eredményeket a büntettek megelőzése terén csak az emberek átalakításával érhetünk el, mert az, a kiben megfelelő erkölcsi érzés nem él, semmi büntetőtörvény a társadalmi javak támadásától visszatartani nem fogja; a büntettesnek át kell alakulnia, hogy a társadalom hasznos tagjává legyen .”⁹⁹

A fiatalkorúak modern szabályozását tekintve Bernolák következetesen {39} képviseli a büntetőjogi eszközök *ultima ratio* jellegét, és a megelőző intézkedések elsődleges szerepét. „*A büntető rendszer reformja önmagában véve már csak azért sem lehet erre a célra elegendő, mert a büntető hatalom révén csak akkor nyílik alkalom a zűllésnek indult fiatalkorú megmentésére, amidőn már büntetendő cselekmény elkövetése bizonyítja a nagyobb fokú erkölcsi veszély jelenlétét. Ehhez tehát szükségserűleg társulnia kell azoknak az intézkedéseknek, amelyek a veszélyt már keletkezésében elfojtani és az ebből eredő társadalmi bajt megelőzni alkalmasak* .”¹⁰⁰ A patronage intézményének első formái Magyarországon az 1870-es években jöttek létre. Ezt követően – felismerve ezen szervezetek megelőzésben, és reszocializációban betöltött pótolhatatlan szerepét – ezen szervezetek száma néhány év alatt harmincra emelkedett. Ezen szervezetek kezdetben, mint rabsegélyező egyesületek működtek. 1907 őszén tartották az első – akkor még rabsegélyezőnek nevezett, de valójában már – patronage kongresszust. Ezt követően sorra alakultak újabb és újabb szervezetek, akik „*a szeretet jelszava alatt összegyűlt nemes emberbarátok kisebb-nagyobb csoportjai*”¹⁰¹ voltak. Kezdetben tevékenységük között szerepelt – a rabsegélyezés mellett – a letartóztatottak látogatása, családjaik erkölcsi anyagi támogatása, az erkölcsi romlásnak kitett fiatalok megmentését célzó szociálpolitikai munka, társadalmi javító intézetek felállítása és működtetése, erkölcsi felügyelet gyakorlása és megfelelő munkahely szerzése a javító intézetekből feltételesen szabadlábra vagy kísérletileg kihelyezett, illetve végleg szabadult egyének, és a próbára bocsátott fiatalkorúak részére. Bernolák elismerve a modern büntetőjogi irányzatok eredményeit a patronage munkával kapcsolatban a következőket mondja: „*A gyöngék gyámolítása kötelesség, a melyet szporadikusan mindenkor teljesítettek s a mely a keresztény világnézetnek és a társadalmi szolidaritás eszméjének tényleges terjesztésével szociális kötelességeink homlokterébe jutott. Az újabb tudományos kutatások azt bizonyítják, hogy állami és társadalmi életünk biztonságának egyik alaptétele az. Különösen a bűncselekmény lényegéről és a büntettes természetéről végzett újabb vizsgálódás igazolta meggyőző érvekkel, hogy a bűncselekmények elkövetését sikeresen megelőzni s a büntettesek számát eredményesen apasztani csak e kötelesség*

⁹⁹ BERNOLÁK Nándor, *A modern büntető politika...*, i.m., 6.

¹⁰⁰ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, i.m., 223.

¹⁰¹ *A Kassán...*, i.m., 2-3.

lelküismeretes teljesítésével: a gyöngék szeretetteljes és céltudatos oltalmával, a jól szervezett patronage-munkássággal lebet. ”¹⁰²

A modern kriminológia anyagi büntetőjogot átalakító hatása leginkább a klasszikus elvekre épülő *büntetés tan* változásainak elemzése során követhető {40} nyomon. A társadalmi elvárásokra reagáló modern kriminálpolitika szükségszerű következménye a szankció rendszer változása, fejlődése. Durkheim az 1901-ben megjelent egyik munkájában¹⁰³ e folyamat két törvényszerűségét emeli ki. Az egyik a büntetések enyhülése, vagyis „*a büntetés intenzivitása annál nagyobb, mennél fejletlenebbek a társadalmak és mennél abszolútabb a hatalom.*” A másik törvényszerűség szerint az egyéb büntetések fokozatos átalakulása szabadságvesztéssé, vagyis „*a bűncselekmény nagysága szerint változó szabadságvesztés válik mindinkább a büntetés normáltípusává.*” A modern büntetőjogi reformtörekvések a fejlődés jegyében – legelőször is, és legszigorúbban – a klasszikus büntetőjog büntetés-tanát vették kritika alá. A klasszikus korszak büntetőjogát a megtorló gondolkörön nyugvó elrettentési cél hatotta át. Ennek megfelelően „*a büntetés tehat viszonzása a tettes által okozott rossznak s mint ilyen a megbillent jogrend helyreállítója*”, mely alkalmazásának alapja a tettes cselekményében megnyilvánuló bűnösség megléte. A fejlődés hatására bekövetkezett a megtorlás eme büntetőjogi princípiumának az elsorvadása, s ennek helyébe az általános megelőzés (generalis prevenció) elvének kialakulása lépett. A századfordulón a pszichológiai és szociológiai kutatások elismerésének hatására olyan, a büntetési rendszert is érintő társadalmi igények jelentek meg, mint pl. a bűnelkövetők bizonyos csoportjaival szemben a javítás gondolatának dominanciája, a közveszélyes bűnözőkkel szemben a társadalom védelmének biztosítása, stb. Ezen törekvések megvalósítása igényelte egy új intézmény hazai anyagi jogunkban történő meghonosítását, amelyet kezdetben „*biztonsági rendszabályok*” néven emlegetett az irodalom. E kategória megjelenését követően a szakirodalomban számos törekvés, kísérlet látott napvilágot, mely a büntetés és a biztonsági rendszabályok egymástól történő elhatárolására törekedett. A korabeli jogirodalomban e két fogalom megragadására az egyik legkorrektebb próbálkozást Angyal munkájában találjuk: „*a büntetés az a joghátrány, melynek valamely büntetendő cselekmény következtében való kiszabását a korabeli társadalmi felfogás igazságosnak, szükségesnek és hasznosnak tartja, míg a biztonsági rendszabály a bűnelkövetők bizonyos osztályai*

¹⁰² *A Budapest 1909. szeptember hó 10. és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai*, Budapest, 1909, 5-6.

¹⁰³ E. DURKHEIM, *Deux lois de l'évolution pénale*, L'Année sociologique, 1901.

ellen, azoknak a további bünelkövetésben való megakadályozása végett, a büntetés helyett vagy mellett alkalmazott különböző állami kényszerintézkedések .”¹⁰⁴ E kérdéskör körül kialakult viták részletes elemzésének ismertetése nélkül csak jelezni szeretném, hogy a reformisták képviselői a fejlődés helyes és kívánatos {41} irányát abban jelölték ki, hogy a hazai büntetés tan a büntetések és biztonsági rendszabályok bifurkációs rendszerét honosítsa meg. Az új irányzatok hatására komoly hangsúlyt kapott az *individualizáció*, vagy más néven az egyéniesítés megteremtésének kérdése. Az individualizáció fogalmát Irk a következőképpen határozta meg: „*individualizáció alatt a büntetés nemének és mértékének a büntettes karakteréhez való alkalmazását értjük* .”¹⁰⁵ A klasszikus büntetőjog a büntetés kiszabása során a cselekmény reális értékeléséből indult ki. Megelégedett az „*átlagember*” típusából megkonstruált büntetési képpel, és az alkalmazandó büntetést mindig a cselekmény objektív súlyához igazította, ezáltal teremtve meg a látszólagos igazságosság ideáját. Az individualizáció követelése azon kriminál-pszichológiai kutatások eredményének köszönhető, melyek azt mondják, hogy a büntettek nem alkotnak homogén tömeget, hanem különböző lélektani csoportokra oszthatók. Az egyéniesítés megvalósítására irányuló folyamat vázlatos ismertetése során a következő fejlődési fázisokról kell néhány szót ejteni. Elsőként a törvényhozási individualizáció kiterjesztésére irányuló reformmozgalmak legfontosabb eredményeként a párhuzamos büntetési rendszer kialakítását kell említeni. Ennek lényege abban áll, „*hogy a törvény minden cselekménynél több, egymástól különböző büntetés közt enged a bírónak választást aszerint, hogy a cselekmény menthető, nem becstelen vagy nem menthető, aljas indokból követett-e el ?*”¹⁰⁶ A fejlődés következő állomása a határozatlan tartamú büntetési rendszer elméletének kidolgozása, vagyis a végrehajtási individualizáció megteremtése. Saleilles szerint a bírói individualizáció diagnózis, s csak a büntetésvégrehajtás igazolja a diagnózis helyességét vagy helytelenségét. A klasszikusok több ponton vették ezen elméletet kritika alá. Többek között azzal érveltek, hogy egy ilyen büntetési rendszer lehetetleníti a megtorlás büntetőjogi elvének realizálását és ellentmond az általános jogérzetnek is. Irk e vitában így foglalt állást: „*Az új irányok szerint, mint már láttuk, a büntetés magába egyesíti a karakter alakítás és értelmetlenség*

¹⁰⁴ IRK Albert, *A büntetőjog átalakulása...*, i.m. , 74.

¹⁰⁵ *Uo.*, 91.

¹⁰⁶ *Uo.*, 92.

társadalombiztosító feladatait is. Ezért a határozatlan büntetés a modern kriminálpolitikának elengedhetetlen követelménye. ¹⁰⁷

A klasszikus büntetőjog büntetési rendszerének legtöbb önellentmondást hordozó eleme a rövidtartamú szabadságvesztés büntetések rendszere. A modern irányzatok – rámutatva ezen intézmény hiányosságaira és a benne rejlő visszaélési lehetőségekre – alapvető kérdésként a következőket fogalmazták {42} meg. Vajon milyen büntetési célokat szolgál ez az intézmény? A javítás, az ártalmatlanítás vagy a visszatartás céljait? E kérdés megválaszolására irányuló kutatások zömében negatív eredményekkel jártak, nevezetesen:

- A rövidtartamú szabadságvesztés nem javíthat, mert a néhány napos, vagy hetes elzárás a tettes egyéniségének átalakítására közömbös.
- Nem ártalmatlanít, mert az antiszociális karakterű büntetett rövid idő eltelte után visszaengedi a társadalomba.
- Nem hat visszatartólag sem, mert e büntetési nemben – enyhe volta miatt – nincs olyan elem, amely elrettentőleg hatna.

Mindemellett az új irányzatok felhívták a figyelmet arra is, hogy ezen intézmény a jövőre nézve megakadályozza a megtévedt ember társadalomba való visszatérését, egyrészt mert stigmatizál, másrészt mert a megtévedt elkövetők általában a megrogzított büntetésekkel kerülnek egy zárkába, s ezáltal ki vannak téve az ún. negatív börtönhatásoknak. A kriminálpolitika – felismerve a rövidtartamú szabadságvesztés büntetések hatékonytalanságát és káros hatásait – új elképzeléseket, új büntetési lehetőségeket dolgozott ki, amelyekkel ezen intézmény véglegesen kiszorítható és pótolható lenne. Ezen reformációk nyomán, mint a rövidtartamú szabadságvesztés büntetés pótszere került be az 1908. évi I. Büntetőnovellába a *büntetés feltételes felfüggesztésének* ¹⁰⁸ intézménye.¹⁰⁹ Bernolák álláspontja szerint: „Az egyéniség figyelembevételé szempontjából, nevezetesen a törvényhozásnak arra kell törekednie, hogy az első ízben bűncselekményt elkövetett, gyakran csupán megtévedett alkalmi büntettek lehetőleg megmentessenek a szabadságvesztés büntetés megbélyegző hatásától és a rövidtartamú közös fogság rendszerint rontó befolyásától.” ¹¹⁰

Liszt véleménye szerint a büntetés feltételes elengedése a következő alapgondolaton nyugszik: „a büntettesnek jogrendhez való alkalmazkodási

¹⁰⁷ Uo., 94.

¹⁰⁸ A büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése a büntetőjogi reform egyik központi kérdése volt. A témának széleskörű irodalma van, és szakmai viták folytak róla 1889-1902 között.

¹⁰⁹ A kérdéssel részletesen foglalkozik KIRÁLY Tibor, *A büntetőjog...*, i.m., 430.

¹¹⁰ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, i.m., 186.

motivációján azáltal, hogy a tényleg kiszabott büntetés elengedése a bűntevő egyén megfelelő magaviseletétől tétetik függővé.”¹¹¹ Ezzel szemben a klasszikus iskola képviselői ezen intézményt éles kritikával illették célszerűtlensége, veszélyessége miatt. Véleményük szerint a büntetés feltételes felfüggesztésének meghonosítása a társadalomnak kész veszedelme. Mielőtt e kérdésben a tételes jogot megvizsgálánánk, célszerű röviden ismertetni a nemzetközi irodalomban és {43} joggyakorlatban meghonosodott két, egymástól lényegesen eltérő megoldást. Az egyik az ún. angol-amerikai rendszer, ahol a büntetés feltételes elengedésének egy sajátos konstrukciója honosodott meg, mégpedig az amely lényege az ítélethozatal felfüggesztése. Ha a vádlott a próbaidő alatt kifogástalan magatartást tanúsított, a bíróság az eljárást megszünteti, ellenkező esetben büntetést szab ki. A másik, ettől a szemlélettől lényegesen eltérő a francia-belga rendszer, melynek lényege, hogy nem az ítélethozatalt, hanem a kiszabott büntetés végrehajtását függesztik fel. A magyar jogalkotók e második megoldás mellett tették le a voksot. Véleményük szerint a már kimondott ítéletnek visszatartó ereje jóval nagyobb, mint a későbbre halasztott, bizonytalan kimenetelű bűnvádi eljárásnak. Ezen „új” intézmény számos pozitív vonása között feltétlenül említést érdemel a gazdaságossága, hiszen alkalmazásával az elítélt nem kerül ki a korábbi munkaköréből, hanem továbbra is aktív, munkás tagja marad a társadalomnak. Minden pozitív tulajdonsága ellenére a büntetés felfüggesztésének bevezetését a klasszikus iskola hívei élesen kritizálták. Leginkább a megtorlás gondolatának csorbítását látták benne, hiszen a bűn elkövetését szükségszerűen követő büntetés láncolatába nyúl bele. Mindennek ellenére 1908-ban a büntetés feltételes felfüggesztésének intézménye bekerült az I. Büntetőnovellába, mint célszerűségi és nem pedig mint büntetésenyhítési eszköz. Ezt a rövidtartamú szabadságvesztés büntetések ellen folytatott szívós kriminálpolitikai küzdelem első maradandó értékű eredményeként értékelhetjük.

Bernolák Nándor munkáságának kétségtelenül legnagyobb, legmaradandóbb része az I. Büntetőnovella, illetve a hozzá kapcsolódó egyéb jogszabályok megalkotásában és kommentálásában játszott szerepe.¹¹² Emellett azonban kiemelkedő tudományos értékűnek tekinthető első nagyobb szabású

¹¹¹ IRK Albert, *A büntetőjog átalakulása...*, i.m., 97.

¹¹² A büntető jogszabályaink gyűjteményének második kötetét, amely az eljárási, szervezeti és hatásköri jogszabályokat tartalmazza (Pécs, 1918) szintén Bernolák látta el utalásokkal és magyarázatokkal. A bűnvádi perrendtartás és novellái későbbi kiadásának (Budapest, 1928) összeállítását szintén az ő nevéhez köthető.

monográfiája, amely 1903-ban jelent meg „*A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból*”¹¹³ címmel. Bernolák e művében – korát meghaladva – egy olyan probléma – a nemzetközi szakirodalom széleskörű felhasználásával történő – részletes elemzését végezte el, amely kora új irányzatokat képviselő büntetőjogtudósait, gyakorlati szakembereit és társadalmát egyaránt foglalkoztatta. Rámutatott arra, hogy a visszaesőkre, {44} mint olyan sajátos elkövetői kategóriára kell tekinteni, akikre nézve a hagyományos, klasszikus elveken nyugvó büntetések hatástalanok, velük szemben, a társadalom védelme érdekében sajátos büntetőjogi eszközöket kell alkalmazni. Kiemelést érdemel a modern büntetőjotudományok azon gondolatának következetes képviselése, mely szerint a bűnelkövetőket kell a vizsgálódás középpontjába helyezni, és a bűncselekmény csak mint a bűnelkövető személyiségének megnyilatkozása jut szerephez. A visszaeső elkövető típusának felismerése kapcsán kiemeli a bírák szerepét: „...*elkövetőjére a törvény szava nem hat úgy, mint az a törvényhozó szándéka volt; hogy ő nem azok közé tartozik, a kikerül a törvényhozó feltételezte intenciójának tiszteletben tartását és felismerését. Ő kivétel; belőle hiányzik valami a teljes emberi egészségből fizikai, pszichikai vagy morális tekintetben. Ezt a hiányt felismerni a bíró munkája. Ő nem lehet matematikus, ki általános szabályok szerint indulva a törvény szakaszát egyszerűen felkeresi a bűncselekményre. Mert bűncselekmény a bíró elé nem kerül; a bíró előtt a bűncselekmény tettese vagy részese áll. Rossz orvos az, ki a szervezetre nem vet ügyet s csak a külső symptomákat nézi; a bírónak is a büntetett egész lényét kell megvizsgálnia, bölcsésznek, lélekismerőnek s erkölcsbírónak kell lennie, ha ítélni akar*”.¹¹⁴ Bernolák előkérdésként a visszaesés – jogszabályi szinten akkor még meg nem alkotott – meghatározásának kérdését veti fel, és a következő definíciót adja: „*újabb bűncselekmény elkövetése olyan egyén által, kit bűncselekmény miatt már egyszer elítéltek.*” Munkájában Bernolák részletesen elemzi a visszaesés történetének kérdését külföldi államokban és hazánkban. Ezt követően a hazai tételes jog szabályait mutatja be, rámutatva azokra a problémákra, melyek nehezítik a jogalkalmazást. A visszaesés Csemegi kódexbeli megítélése sajátos, és nem mindenhol következetes. A visszaesés alatt a tételes jog – bár törvényi fogalmát sehol nem adja meg – a jogerős elbírálás utáni újabb bűncselekmény elkövetését érti.¹¹⁵ {45}

¹¹³ BERNOLÁK Nándor, *A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból*, Budapest, 1903.

¹¹⁴ *Uo.*, 6.

¹¹⁵ A törvénykönyv szétszórt vonatkozó szabályai Bernolák a következőképpen foglalta össze: „1. Lopás, rablás, zsarolás, sikkesztés, csalás és gyújtogatás (333. 350. 355. 370. 379. 422. 423. 424. §§), ha azok valamelyikét oly egyén követi el, ki ugyanazon bűncselekményért elítélve az új büntett, vagy vétség

A korabeli bűnvádi perrendtartás vonatkozó szabályainak elemzése kapcsán kiemeli, hogy az eljárási szabályok egy következetlen kategóriát alkalmaznak, és ennek fennállásához, vagy fenn nem állásához szigorúbb eljárási szabályokat fűznek. Ez a szokásos büntetések fogalma. A visszaesés és a szokásos büntetések fogalma kapcsán Bernolák a következőket mondja: „A visszaesés azonban nem teszi még az egyént szokásos büntetessé. E két fogalom nem fedí egymást. A szokászerű bűnösséghez az ember bensejében élő bűnös hajlam is szükséges, mely a cselekmények bizonyos sorozatában megnyilatkozik.”¹¹⁶ Bernolák monográfiájában egy fejezetet szentel az 1880. évi 2106. számú igazságügy-miniszteri rendelettel szabályozott büntetés-végrehajtási szabályok elemzésének. A rendelet célja volt, hogy különválassza az egyszeri bűnelkövetőket a visszaesőktől, a visszaesőkre szigorúbb végrehajtási szabályokat állapítson meg és megvonja tőlük a kedvezményeket. A történeti kérdések és a vonatkozó tételes jogi szabályok ismertetését követően egy igen érdekes kérdéssel foglalkozik, nevezetesen, hogy mely okokra vezethető vissza a visszaesés, az államnak milyen kriminálpolitikát kell kialakítania, egyáltalán „...hol van a társadalom és állam hibája, hol kezdődik az egyéni bűn?”¹¹⁷ Bernolák a visszaesés okai között a következőket sorolja fel: kor, nem, analphabetizmus, a törvény nem tudása, erkölcsi romlottság, akarathiany, társadalmi ok (a rehabilitáció hiánya), gazdasági ok (munkahiány), népszaporodás, városi élet, csavargás, koldulás, a vallásosság elhanyagolása, állami ok (rövid szabadságbüntetés), a fogházak és letartóztató intézetek fogyatkozásai. Ezen okok fényében kijelöli a büntetőjog feladatait a visszaesők elleni küzdelemben. Konklúzióként megállapítja: „Ebből az évezredek küzdelemből kitűnnek az elvek, melyek alapján bűnös és veszedelmes voltuk miatt a visszaesőket más büntetésekkel szemben szigorúbban sújtották. ... Ma minden jogos érdeket egyenlő eréllyel kell védenünk. Az irányt, melyben jövőre haladnunk kell,

elkövetése előtt teljes büntetését már kiállotta. Az ily értelemben vett visszaesőt a Btk. 49.§-a szerint feltételes szabadságra bocsátani nem szabad.

2. Azon egyén lopása, rablása, síkkasztása, vagy orgazdasága, a ki a rablás elkövetése előtt egyszer, a többi felsorolt bűncselekmények elkövetése előtt kétszer, csalás előtt csalásért, a többi bűntények előtt s velök hasonnemű cselekményekért már elítélte és megbüntette. A visszaesés jogi hatálya itt az, hogy a felsorolt cselekményeket egyszerű, vagy minősített büntetésekké teszi.

3. Az áruvédjegybitorlás és az uszora, ha azokat oly egyén követte el, ki az elkövetés előtt az ítélet alatt álló vétséggel egyező bűncselekményért már elítélte. A visszaesés ezen vétségeket minősített vétségekké teszi.

4. A kihágások egy része speciális visszaesésben mint minősített kihágás szerepel s különleges büntetést von maga után.” Vö. Uo., 66.

¹¹⁶ Uo., 94.

¹¹⁷ Uo., 7.

két elv szabja meg: a jogos védekezés és az igazság helyes szolgálata. Ezek közös útját keresse az állambatalom s megszabadíthatja az emberiséget s visszaesők részéről fenyegető rettenetes veszedelemtől. ”¹¹⁸

Bernolák Nándor munkásságát elemezve kiemelést érdemel második nagyobb terjedelmű monográfiája, amely 1910-ben jelent meg, *A tévedés tana a büntetőjogban* címmel. A tudományos mű értékét az adja, hogy egy olyan {46} büntetőjogi probléma elméleti, dogmatikai és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik, amely a szerző megállapítása szerint a korabeli büntetőjog tudomány egyik „legelhanyagoltabb”¹¹⁹ kérdései közé tartozik. A korabeli külföldi szakirodalom széleskörű felhasználásával részletesen elemzi a probléma történeti aspektusait a keleti, illetve a római jogi gyökerektől egészen a hatályos jogszabályokig. A tévedés tanának büntetőjog-tudományi, rendszertani helyét keresve megállapítja: „A feldolgozott kérdés az u.n. klasszikus büntetőjog kérdése; csak igen csekély összefüggésben áll a büntetőjogtudomány terén forrongó nagy szellemi harccal, a mely az alapvető problémák felvetésével a tudomány bármily világnézetet valló és bármily eszméramlatot követő művelőit a vitás anyagban újabb állásfoglalásra kötelezi.”¹²⁰ A tévedés kérdésének feldolgozása a büntetőjog vezérelveinek tekinthető célszerűség és az igazságosság követelményeivel van szoros kapcsolatban. „Munkálatom alap gondolata, hogy a büntetendő cselekmények ellen folytatott küzdelemben az igazságosság és a célszerűség elveinek párhuzamosan kell érvényesülniök.”¹²¹ E két alapelv érvényesülésével kapcsolatban az egyensúly megteremtése mellett az elsődleges szerepet Bernolák az igazságosság eszméjének megvalósításában látja. „A bűnösség kérdésében az igazságosság irányadó eszméjének soha nem szabad háttérbe szorulnia. A bírói rosszallásnak csak a cselekmény bűnös természete, csak az az anyagi és eszmei valóság szolgálhat alapul, hogy a tettes etikailag bűnös, ezért a cselekményéért felelős.”¹²² A tévedés dogmatikai kérdésének feldolgozása során Bernolák részletesen elemzi a bűnösség, tehát a cselekmény ún. pszichikai-szubjektív elemeit. Kiemeli, hogy a bűnösséget érintő tévedés kérdését mind a korabeli jogirodalom, mind pedig a tételes jog és az arra épülő joggyakorlat csak, mint negatív kritériumot elemzi, tehát csak büntethetőséget (ezen belül a bűnösséget) kizáró okként. A tanulmányok viszont figyelmen kívül hagyják a bűnösség kérdésének pozitív kritériumát, nevezetesen: Mit kell a

¹¹⁸ Uo., 64.

¹¹⁹ BERNOLÁK Nándor, *A tévedés tana a büntetőjogban*, Kassa, 1910, 2.

¹²⁰ Uo., 2.

¹²¹ Uo., 3.

¹²² Uo., 4.

bűnelkövetőnek ismernie ahhoz, hogy cselekményéért igazságosan felelősségre vonható legyen? Hogyan alakulhatnak adott esetben a bűnösség foka, a bűnösség akaratí elemei? Hogyan lehet elemezni a bűnösség alapjául szolgáló beszámítási képességet, és ennek változásai hogyan érintik a bűnösséget és ezen keresztül a tévedés tanát? Ezen elemzések során Bernolák megállapítja: „*Bármit kívánjon a célszerűség, bármi legyen a kriminál-politikai érdek, az igazságos jog a bűnösség tanának felépítésénél annak egyetlen {47} természetes elemét, egyetlen pozitív vagy negatív feltételét sem hagyhatja figyelmen kívül; sem nem teheti függővé fennforgását a természetes elemein kívül álló tényezőktől, sem pedig azt ily külső tényezők alapján meglévőnek nem tekintheti, ha a bűnösség természetes elemei hiányoznak.*”¹²³ Ezen megállapításnak megfelelően Bernolák munkája összegzéseként kijelöli a korabeli jogalkotás kérdéssel kapcsolatos tennivalóit, és a joggyakorlat lehetséges irányait.

Bernolák a büntetőjog elméleti szakembereként jelentőset alkotott. Mint egyetemi ember nem kerülhette meg azonban kora legfontosabb egyetem-politikai kérdéseit sem. Így bekapcsolódott azon elméleti szakemberek sorába, akik a század első felében a jogi oktatás reformját sürgették.

Az 1914-ben frissen megalakult – igaz hosszú kollégiumi múltta visszatekintő – Jog- és Államtudományi Kar egyik legfontosabb feladata a Kar tanulmányi- és vizsgarendjének meghatározása volt, melynek során – mint már évtizedek óta oly sokszor – újra felvetődött a jogi tanulmányok szükséges reformjának kérdése is. Bernolák – az 1914 őszen a Karhoz intézett vallás- és közoktatásügyi miniszteri kérdések kapcsán – a Karon belüli viták hevében¹²⁴ tanévzáró beszéde témájának is a jogi oktatás és továbbképzés kérdéskörét választotta, sürgetve az 1911-ben megkezdett reformok következetes továbbvitelét.¹²⁵ Előadásának két része volt. Az első az egyetemi jogi oktatás szükséges megújulásával, míg a második – valamivel terjedelmesebb – rész a jogi továbbképzés lehetőségeivel foglalkozott.

A jogi alapképzéssel kapcsolatos kiinduló gondolata az, hogy a gyakorlati élet tapasztalatai szerint a jogi oktatás nagy hiányosságokat mutat, amely az ifjúság fogyatékos tudományos készültségében, tudományos elmélyedésre képtelenségében, valamint kötelességtudatuk lazaságában mutatkozik meg.

¹²³ *Uo.*, 8.

¹²⁴ Az 1915. február 23-án tartott kari ülésen megállapított jelentés nyomtatásban is megjelent, de mind ez ideig nem akadtunk a nyomára. A vitában egyébként – saját bevallása szerint több kérdésben – kisebbségben maradt. Vö. *A jog- és államtudományi oktatás ...*, i.m., 187.

¹²⁵ *Uo.*, 186.

Ennek elsődleges okát a leckelátogatások hiányában látja, hisz „*az előadásokra az ifjaknak csak egy része jár.*” A jogi oktatás rákfenéje, hogy a jogászifjúság tetszésére van bízva hallgatja-e a tanár előadását, „ *vagy pedig csak jól rosszul megválogatott könyvekből, rendszerint igen alacsony színvonalú kompendiumokból*”¹²⁶ készül a vizsgákra. A társadalomban az a felfogás terjedt el, hogy a jogi tanulmányokat az előadások látogatása nélkül is „*igen jól*” el lehet végezni. {48} Márpedig az előadások szorgalmas látogatását elő kell írni és be is kell tartani. A hanyagok százaiért nem fáj Bernolák szíve. Ha ezek a nagyobb leckelátogatási szigor miatt hátat fordítanak a jogi pályának, nem kár értük. Sokkal inkább gondot okoz, ha a tehetséges fiatalok egy része azért nem tud órákra járni, mert „*szegénysorsúként*” kenyérkereső foglalkozással kell fenntartania magát. Ezeket a fiatalokat jól szervezett intenzív tanfolyamokba kell összegyűjteni és így gondoskodni megélhetésükről. Ezen intenzív tanfolyamok fenntartásához a tőkét – Bernolák nem egyedülálló véleménye szerint – a jogakadémiák megszüntetése által felszabadult alapokból kellene fedezni. A megoldás az, hogy az „*ifjúság csupán egyetemeken végezhesen jogi tanulmányokat.*”¹²⁷ Az előadások pontos és szorgalmas látogatása, valamint a szemináriumokon és gyakorlatokon való pozitív (aktív) részvétel szükséges az egyetemi tudományos képzéshez. A jogi oktatás fellendítéséhez szükséges a tanulmányi rendnek gyökeres átalakítás is. Ehhez szemléletváltásra van szükség: a főkéllégiumi rendszer helyett, amely arra készíti a tanárt, hogy évről évre tudományterületének teljes anyagát megismételje, arra kellene törekedni, hogy a speciális, elmélyülést engedő foglalkozások nyerjenek teret. Bernolák „tanrendje” szerint az első évben a hallgatókat az „ *egyes tudományágak rendszerével és alapvető elemeivel*” kell megismertetni. „*A második év szolgálja a tanulmányok történelmi és bölcsészeti megalapozásátul... A harmadik és negyedik évben csak speciál-kollégiumokat tartanánk, önként érthetően monografikus szélességgel és alaposítással.*”¹²⁸ Így a hallgatóság alapos munkához szoknék, mélyebb ismereteket kapna. A tanulmányokat az összes tudományágakra kiterjedő minősítő vizsgálatok zárják, míg a doktori fokozatot „*a tárgyak egy-egy kisebb csoportjára lehetne korlátozni.*”¹²⁹ Talán még merészebb célokat tűz ki Bernolák a jog- és államtudományi továbbképzés tekintetében. Biztosítani kell – ez az alaptézise –, hogy a bírák és közigazgatási tisztviselők „*állandó érintkezésben maradjanak a tudományos*

¹²⁶ Uo., 188.

¹²⁷ Uo., 189.

¹²⁸ Uo., 192.

¹²⁹ Uo., 193.

világgal.” Ugyanakkor a továbbképzés hivatott pótolni az egyetemi oktatás számos hiányosságát is. A kor egyes politikusai bár felismerték a jogi továbbképzések szerepét, de az új életviszonyok, a tudományok gyors fejlődése, valamint a joganyag gyors változása megkövetelik a szükségletek és lehetőségek teljes újragondolását.¹³⁰ Bernolák egy nagyon következetes továbbképzési rendszert vázol fel, melynek sarokpontjai a következők: {49} Minden bírónak és közigazgatási tisztviselőnek részt kell vennie továbbképzésen, melyeket országosan nyolc-tíz tanfolyam keretében, hat-nyolc héten át „*a vidék kulturális gócpontjaiban*”, elsősorban az egyetemek székhelyein kell megszervezni. A szaktanfolyamoknak és a tisztviselők általános jogi- és államtudományi képzettségét és tájékozottságát előmozdító tanfolyamoknak logikailag összefüggő, egységes kerek egészet kell képezniük. A jog- és államtudomány minden ágát célba kell venni a különböző tanfolyamokon, elkerülendő a dilettantizmus felületességét. A résztvevők aktív részvétele (eszmecsere, a gyakorlat és a tudomány találkozása) elkerülhetetlen, s a hatékonyságot nagyban növelheti a szillabusok, irodalmi tájékoztatók és előadások közzététele olcsó, mindenki számára elérhető formában. A hallgatókat a felettes hatóságnak kell kijelölnie, ügyelve a megfelelő rotációra. Az egész továbbképzés irányítását egy központi bizottságra kell bízni, amely munkájába bevonja a társadalmi szervezeteket és egyetemeket biztosítva azonban a továbbképzés tervszerűségét.¹³¹ Eredményként bizalommal várhatnók, hogy „*bírói és közigazgatási tisztviselői karunk a közel jövőnek rendkívül fontos és nehéz feladatait helyesen ismeri fel és jól oldja meg.*”¹³²

Bernolák Nándor, mint büntetőjogász és egyetemi vezető is megállta a helyét. Politikai pályafutása meglehetősen rövidre sikeredett és nem tudjuk pontosan miért nem tért vissza a katedrára. Így őt is azon egyetemi professzoraink között kell számon tartanunk, aki politikai szerepet vállalva elvesztett a magyar felsőoktatás számára. Bizonyosan kiváló ügyvéd volt, de életének utolsó három évtizedében – felkészültsége és odaadása alapján – jelentősen hozzájárulhatott volna a magyar polgári büntetőjog fejlesztéséhez.

¹³⁰ *Uo.*, 193-195.

¹³¹ *Uo.*, 198-205.

¹³² *Uo.*, 205.

III. MŰVEI

A semmisségi panasz, Budapest, 1902.

A visszaesés dogmatikai és büntető politikai szempontból, A kir. m. tud.-egyetem jogi és államtudom. kara által jutalmazott pályamunka, Jogi értekezések, X, szerk. BALOGH Jenő, Budapest, 1903. {50}

Az egyház Franciaországban, Budapesti Szemle, 132.

ZSITVAY Leó, *A büntető törvénykönyv novellája*, Edvi Illés Károly, Vámbéry Ruzstem, Doleschall Alfréd és Bernolák Nándor felszólalásaival, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 248, (1905).

A büntető politika és a társadalom kötelességei, Budapest, 1908.

A modern büntetőpolitika és a társadalom kötelességei, Magyar Gazdák Szemléje, A Magyar Gazdaszövetség folyóirata, XIII, Budapest, 1908.

Büntetőjogi értekezések, Szerkesztik BERNOLÁK Nándor és FRIEDMANN Ernő, 1–7. sz. Budapest, 1908–1909.

A büntetőtörvények és a büntető novella: A hatályban lévő büntető törvények teljes gyűjteménye, összeállította s jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, átnézte s az előszót és a bevezetést írta BALOGH Jenő, Jogi zsebkönyvek gyűjteménye, XIII, Budapest, 1909.

A tévedés tana a büntetőjogban, Kassa, 1910.

DEMJÉN János, *Az 1913. évben alkotott büntetőtörvények. 1. 1913: XXXIV. t.-c., a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról. 2. 1913: VII. t.-c., a fiatalok bírájáról. 3. 1913: XXI. t.-c., a közveszélyes munkakerülőkről. 4. 1913: XXIII. t.-c., a választójog büntetőjogi védelméről. A végrehajtási és egyéb rendeletekkel, a miniszteri indokolás felhasználásával*, bevezetést írta BERNOLÁK Nándor, Budapest, 1913.

Büntető jogszabályaink gyűjteménye, I: Anyagi jogszabályok, II: Eljárás, szervezeti és hatásköri jogszabályok, összeállította BERNOLÁK Nándor, Bűnügyi Szemle törvénytára, 7, szerk. ANGYAL Pál, Pécs, 1915-18.

A jog- és államtudományi oktatás és továbbképzés reformja, A Debreczeni m. kir. Tudományegyetem 1915-16. tanévének záró ünnepén felolvasta BERNOLÁK Nándor, A Debreczeni m. kir. Tudományegyetem évkönyve az 1915/1916. tanévről, Debrecen, 1917, 183-206.

{51}

A Debreceni m. kir. tudományegyetem népszerű főiskolai tanfolyamán tartott előadások, Sajtó alá rendezte BERNOLÁK Nándor, Debrecen, 1916-19.

A bünvádi perrendtartás és novellái, összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, Budapest, 1928.²

Nationalsozialismus in Ungarn, Wien, 1939.